من هەمیشە وەکو نمایش روانیوومەتە شیعر

دیدار لەگەڵ رۆبرت فروست-دا ١٨٧٤-١٩٦٣

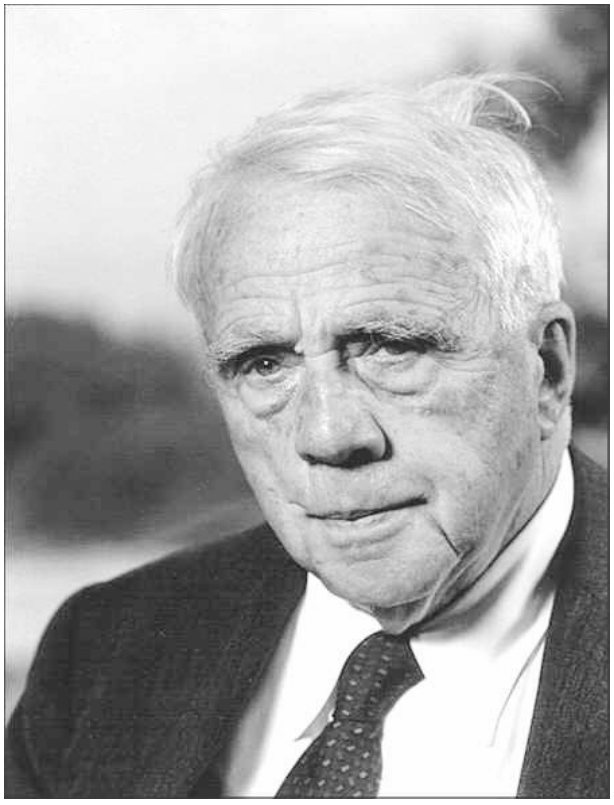

و: حەمەکەریم عارف

***بۆچی حەز لە مێز ناکەن؟ لەبەر ئەمە نییە کە بەزۆری لە سەفەردای و لە ڕووی پراتیکییەوە ناتوانی مێز بەکاربێنی؟**

-تەنانەت لە کاتی لاویشدا مێزم نەبووە. لە هەموو تەمەنم قەت ژووری کارکردنم نەبووە.

***ئێستا کەمبریج بارەگاو مااڵی ئەسڵی تۆیە، وانییە؟**

-لە زستاندا با، نزیکەی پێنج مانگی سااڵ لە «ریپتون»ی شاری «ڤیرمونت»دا بەسەر دەبەم، بەاڵم وەکو تۆ گوتت بارەگای سەرەکی و شوێنی کارکردنم شاری کەمبریج-ـە.

***"ریپتون" نزیکی "قوتابخانەی نووسەرایەتی بردلوف"ە، وانییە؟**

-سێ میل لەوێندەرەوە دوورە. پێم وایە زۆریش نزیك نییە. قوتابخانەکە لە بناری چیاداو لە سەرووی جادەیەکی الوەکییەو دەبێ ماوەیەك بڕۆم تا بیگەمێ. بۆ گەیشتن بە قوتابخانەکە دەبێ لە چیاکەوە داگەڕێم، جادە الوەکییەکە ببڕم تا بیگەمێ. من لەم قوتابخانەیەدا یەك سیمنار و یەك دەرسی ئاساییم لە

ئەستۆیە و هیچی دیکە.

***تۆش یەکێك بووی لە دامەزرێنەرانی ئەم قوتابخانەیە، وانییە؟**

-وادەڵێن. بەڵام من باوەڕم وایە کە پتر لە سیمنارگرتندا دەورم هەبووە. حەزم دەکرد سیمینارێك بگرم کە کەمتر حاڵەتی ڕەسمی و قوتابخانەیی هەبێ. بە بەرپرسی قوتابخانەکەم گوت: «بۆچی بە دروستی سوود لەم شوێنە وەرناگریت؟ دوای تەواوبوونی دەوامی قوتابخانە دەتوانی چالاکیی دەرەکی ئەنجام بدەی». حەزم دەکرد شتێکی جیاواز لەوانەی ئاسایی هەبێ، جۆرە چالاکییەکی دەرەکی و بەدەر لە بەرنامەو پڕۆگرام. حەزم دەکرد هەموویان ئازاد بن و ناچار نەبن بۆ خۆقەیدکردن پارە بدەن. مەبەستم ئەمە بوو خەڵکانی ئەهلی ئەدەبیات دەعوەت بکەین و هەریەکەو دوو هەفتەیەك بێنە ئێرەو لەگەڵ خوێندکارەکاندا قسان بکەن. یانی قسە بۆ خوێندکارەکان بکەن. ئێستاش چوارچێوەو شوێنەواری ئەو ئاشخانەیەی کە لە پاڵ قوتابخانەکەدا دروستمان کرد، هەر ماوە. هەڵبەتە پاش ماوەیەکی زۆر کەم پێشنیازەکەی من بە جۆرێکی دیکە شکایەوەو سیمینارەکە کرا بە وانەیەکی قوتابخانەیی و خوێندکاران بۆ بەشداری لە سمینارەکەدا دەبوو ناوی خۆیان قەید بکەن و پارە بدەن.

***لە ساڵانی ١٩١٢-١٩١٥دا کە لە بەریتانیادا دەژیای قەت بە بیرتاندا دەهات بۆ هەمیشە لەوێندەر ئاکنجی ببن؟**

-نا.. نا. تەنیا لەبەر ئەوە چووم بۆ بەریتانیا تا پشوویەك بدەم و ژیانێکی هەژارانە تاقیبکەمەوە.

هیچ بڕیارێکم نەدابوو کتێبێك بڵاوبکەمەوە. لەوێ هیچ یەکێك لە کارەکانی خۆم نیشانی کەس نەدا. لەو سەروبەندەدا سی و هەشت ساڵان بووم، نەبووم؟ بەڕاستی بە دروستی لەیادم نییە دەبێ لەو دەوروبەرە بووبم. وەکو گوتم زۆر لە خەمی بڵاوکردنەوەی کتێبدا نەبووم. وام پێ چاکبوو بەر لەوەی دیوانێك چاپ بکەم، شیعرەکانم بۆ گۆڤاران بنێرم (تا هەمووان بمناسن). لەگەڵ ئەمەشدا ئەم کارە زۆر بەسوود نەبوو. کەس ئاوڕی لێنەدامەوە. تەنیا هەندێ جاران لەبری ئەو شیعرانەی بۆ گۆڤارانم دەناردن، چەکێکیان بۆ دەناردم. ئەوەبوو بە هیچ جۆرێ پێم وانەبوو بتوانم کۆمەڵە شیعرێك بڵاوبکەمەوە. هەڵبەتە بەر لە چوونم بۆ ئینگلستان سێ کۆمەڵە شیعرم ئامادەکردبوو «ئارەزووی منداڵێك»، باکووری بوستون، بەشێك لە کۆمەڵەی مەداری نێوان کێوەکان» کە پاکنووس نەکرابوو و تەنیا کۆمەڵە کاغەزێکی لەسەریەك کەڵەکەکراو بوو.

***چۆن لە ئینگلستاندا پاوەندت بینی؟**

-«فرانگ فلینت» منی بە پاوەند ناساند. فلینت بابایەکی وەرگێڕ بوو و یەکێك بوو لە شاعیرانی (ئیماژیست) هاوڕێی پاوەند بوو و ئەندامی گروپێکی چکۆڵەی ئەدەبی بوو، کە پاوەند لە ئینگلستان دایمەزراندبوو. لە دوکانی کتێبفرۆشێکدا ئەوم بینی، پرسیی: ئەمریکاییت؟ وەڵامم دایەوە: بەڵێ، چۆنت زانی؟ گوتی: بە پێڵاوەکانتدا. چاك لەبیرمە لە کتێبخانەکەی «هارۆلد مونرو»دا بووین، ئەو کتێبخانەیەی کە تەنیا کتێبی شیعری دەفرۆشت. تازە کرابووەوە. فلینت دیسان پرسیی: شیعر دەڵێی؟ وەڵامم دایەوە: ئەم قسەیەت بە نوقڵانەی خێر وەردەگرم. گوتی: کەواتە دەبێ ئیزرا پاوەندی شاعیری هاووڵاتی خۆت بناسیت. وەڵامم دایەوە: (تا نهوو ناویشم نەژنەوتووە). بەڕاستیش وابوو. زۆر لە گۆڤارە ئەدەبییەکان بێزار بووم و زۆر بە کەمی دەمخوێندنەوە. هەروەها کەسێکی چەنەباز نەبووم و حەزم لە فشەو بانگەشە و گەنگەشە نەدەکرد. ئەنجام فلینت گوتی: من بە پاوەند دەڵێم کە تۆ لێرەی. پاش ئەوە پاوەند کارتێکی بۆ ناردم. کارتەکەم دوو سێ مانگێك لەلا مایەوەو ئاقیبەت نەچووم بۆ دیداری پاوەند.

***راستە کە پاوەند "ئارەزووی منداڵێك"ی بەر لە بڵاوبوونەوە خوێندووەتەوە؟ چۆن بوو لیبرایت بەر لە بڵاوبوونەوە بیدەیت بە پاوەند تا بیخوێنێتەوە؟**

-کە پاوەندم بینی دوو سێ مانگێك بوو کتێبەکەم دابوو بە بڵاوەخانە بەڵام هێشتا چاپ نەبووبوو.

سێ چوار مانگێك دوای کارتەکەی پاوەند چوومە دیدەنی. کارتەکەیم زۆر بەدڵ نەبوو.

***مەگەر چیی تیا نووسیبوو؟**

-تەنیا ئەم ڕستە کورتەی نووسیبوو: «هەندێ جار لە ماڵەوەم». ڕستەکە وەکو خودی پاوەند کورت و مانابەخش بوو. ئەم ڕستەیەم زۆر بەدڵ نەبوو، پێم وابوو دەعوەتێکی زۆر گەرم نەبوو. بەهەرحاڵ ڕۆژێك

که له شاری «کنزیگتون»دا پیاسەم دەکرد و له «چرچ واك» ڕەتبووم کارتەکەم له بەرکم دەرێنا و چووم بۆ لای ئەو. پاوەند له ماڵ بوو. زۆر به گەرمی پێشوازیی کردم، پەشیمان بووم لەوەی که بۆ زووتر نەهاتبووم بۆ لای. دوای تۆزێك گوتی: فلینت گوتی کتێبێکی شیعرت هەیە؟ وەڵامم دایەوە: دەبووایە هەمبووایە بەڵام نیمە». پرسیی: مەبەستت ئەمەیە کە کتێبەکەت هێشتا دەرنەچووە، واتییە؟ گوتم: نەخێر. هێشتا بڵاونەبووەتەوە. گوتی: چۆنە بچین نوسخەیەك لە کتێبەکەت لە بڵاوخانەکە وەربگرین؟. پاوەند هەمیشە حەزی دەکرد لە پێش هەموو کەسێکەوە بەرهەمی خەڵکی بخوێنێتەوەو ڕای خۆی لەسەر دەربڕێ. باشترین تایبەتمەندی و خەسڵەتی پاوەند ئەوەبوو. حەزیدەکرد بەر لە هەموو کەسێك ڕای خۆی دەربڕێ. هەڵبەتە مرۆڤێکی خاکی بوو و حەزی لە خۆهەڵکێشان و خۆنووساندن نەبوو. بەبێدەنگی دانیشتبوو و پەرۆشی ئەوە بوو بە زووترین کات کتێبەکە بدینێ. بە پێیان وەرێکەوتین و چووین بۆ لای بڵاوکەرەوەکە.

نوسخەیەکی لە کتێبەکە وەرگرت. تەنانەت بە خۆیشمی نیشان نەدا. خستییە گیرفانی. گەراینەوە بۆ ژوورەکەی ئەو. گوتی: قەیناکا ئەگەر تەماشایەکی کتێبەکەت بکەم؟. کەمێك فۆنەتێکی ئینگلیزی بەسەر زمانیدا زاڵ بوو. گوتم: ببووڕە، فەرموو بیخوێنەوە.

دەستی بە خوێندنەوەی کتێبەکە کرد. زۆری پێنەچوو پێکەنین گرتی. گوتم: دەزانم لە چ شتێکی کتێبەکە پێکەنین گرتیتی.. دەزانم بە چ رستەیەك پێدەکەنی. دوای چەند ساتێك پاوەند گوتی: «واچاکە بڕۆیتەوە بۆ ماڵی خۆت، دەمەوێ کتێبەکە هەڵسەنگێنم. ئیدی کتێبەکەم نەدیتەوە. بەبێ کتێب بۆ ماڵ گەڕامەوە و پاوەند کتێبەکەی لای خۆی هێشتەوە. دواترش زۆر کەم ئەو کتێبەم بەدەستییەوە بینی.

***پێدەچێت پاوەند یەکەمین کەس بووبێ کە ڕەخنەیەکی باشی لەسەر ئەو کتێبە نووسی بێ، وایە؟**

-بەڵێ، دروستە، هەڵبەتە یەکەمجار لە ئەمریکا، لە شاری شیکاگۆدا، ڕەخنە لەسەر ئەم کتێبە نووسرا، بەڵام ئەم ڕەخنەیە یارمەتییەکی ئەوتۆی منی لە ئینگلستاندا نەدا. سەبارەت بە کتێب، لە ئەمریکادا واباوە هەر کە بڵاوبوویەوە لەسەری دەنووسرێ. بەمەزەندەی من زۆربەی ئەو کەسانەی کە لە ئینگلستاندا لەمەڕ ئەم کتێبەیان نووسیوە، نەیانزانیوە ڕەخنەگرێکی دیکە لە شیکاگۆدا لەسەری نووسیوەو هەڵیسەنگاندووە. لە نووسینەکانیاندا وا دەردەکەوێ. بەڵام لێکۆڵینەوەکەی پاوەند شتێکی دیکە بوو، بووە مایەی ئەوەی بە جددی تەماشا بکرێم و بەرە بەرە ناوبانگ دەربکەم. هەمیشە هەستێکی غەریبم سەبارەت بەو قۆناغە هەبووە (ئێستاش ناتوانم باوەڕ بە زۆرێك لەو ڕووداوانە بکەم). ئەوەبوو پاوەند قیروسیای کرد و ئەو ڕەخنە باشەی نووسی. لەو قۆناغەدا لە ناوەند و بنکە ئەدەبییەکاندا ڕاوبۆچوونی جیاواز دەربارەی پاوەند هەبوو. بەڵام هەمووان ڕێزیان دەگرت و بەڵایانەوە بنیادەمێکی غەریب بوو. بەینی لەگەڵ «ییتز» و «هوفر» و چەند هونەرمەندێکی دیکەدا خۆش بوو.

***"هوفر"ت دەناسی؟**

-بەڵێ. لە ڕێگەی پاوەندەوە «هوفر» و «ییتز»م ناسی.

***ئەو سەردەمەی کە لە ئینگلستان بوویت (ییتزت) زۆر دەبینی؟**

-نەء، زۆر کەم دەمبینی. لێ هاتوچۆم لەگەڵ «پاوەند»دا هەبوو، زۆربەی کات لەگەڵ ئەودا بووم.

***کاتێ ئینگلستانت بەجێهێشت بە ئانقەست کێڵگەی دوورەدەست و کوێستانی "گلوستەر شایر"ت بۆ ژیان هەڵبژارد؟ دەتویست کەمێ لە هەراو هەنگامەی شارو ئەنجوومەنە ئەدەبییەکان دوور بی؟**

-نەخێر، هیچ قەست و مەبەستێك لە گۆڕێ نەبوو، تەنانەت چوونم بۆ ئینگلستانیش بەمەست و ئاگایانە نەبوو. هیچ کارێکم بە قەست و مەبەست نەبوو. لەو سەروبەندەدا زۆر گێژ و هێر بووم و نەمدەزانی من لەم دنیایەدا چ کارەم. بەخۆیشم نەمدەزانی دەمەوێ چ بکەم. تەنیا بە تەبیعەت و لەخۆڕا نەمدەویست بە گروپێکەوە پەیوەست بم. بەتایبەتی حەزم لەو ڕۆشنبیرانە نەدەکرد کە نازانم بەخۆیان دەگوت گروپی «لایەنگرانی جۆرج» و یا «گروپی ئیدوارد» و نەمدەویست پەیوەندییان پێوە بکەم. مەبەستم ئەو گروپەیە کە «ئیدوارد مارش» دایمەزراندبوو. مارش زۆری حەز لەم گروپانەو ڕۆشنبیران دەکرد. بیستوومە لە کتێبی بیرەوەرییەکانیدا شتێکی دەربارەی منیش نووسیوە، بەڵام قەت ئەوم نەبینیووە.

***ئەم گروپبازییە لەتێو ئەو ڕۆشنبیرانەشدا کە لە**

ئینگلستاندا دەتناسین هەبوو؟

-بەڵێ، زۆریش بوو، وەزعێکی پێکەنیناوی بوو. لەوەیە لە ئەمریکاشدا واهی بێ. نازانم. من زۆریش ئەمریکاچیەتیم نەدەکرد و خۆم بە پابەندی ئەو سەرزەمینە نەدەزانی. کەچی ئەم بابەتە رستانە بوو بوو بە وێردی سەر زمانیان و دەیانگوتەوە: بەڵێ، فروست شاعیرێکی ناوچەییەو شیعر دەربارەی وڵاتەکەی و خەڵکی ئەوێندەر دەڵێت. تا ئێستا لە ئەمریکادا شاعیرێکت دیتووە کە شتی وەهای تەجرەبە کردبێ؟. بەجۆرێ قسەیان دەکرد کە لە تۆ وایە قسەکانیان سەدی سەد دروست و ڕاستە. جا ئەم حاڵەتە دەربارەی (میس فیلد)ش دەگوترا. ئەویان هەر نەدەناسی. کەچی دەهاتن و دەیانگوت: بەڵێ میس فیلدی دۆستمان گەییوەتە دەستکەوتێکی واهی. بەباوەڕی من ئەو دەربارەی ئەم تاقمە خەڵکە شیعری گوتووە.

***لەو سااڵنەدا باشترین هاوڕێت (ئیدوارد تۆماس)بوو؟**

-بەڵێ. ئیدوارد لە باقی هاوسۆنح و ساڵەکانی خۆی جیاواز بوو و کەمتر لەگەڵ ئەواندا هەڵسوکەوتی دەکرد. ئەویش وەکو من بنیادەمێکی گۆشەگیر و تەنیا بوو. کەس نەیدەزانی شاعیرە. تا پێش بەشداری کردنیش لە جەنگ شیعری نەدەگوت. تێکەڵبوونی لەگەڵ مندا کاریگەریی هەبوو، بوومە مایەی ئەوەی بیخەمە سەر خەتی شیعر. یەجگار دۆست بووین. وەکو گوتم بە تەبیعەت دژی هەموو ئەو گروپبازییانە بووم و حەزم لێنەدەکردن. هەڵبەتە منیش هاوڕێم هەبوون، بەاڵم هەموومان پەراگەندە بووین، کەمتر لە دەوری یەکدی خڕدەبووینەوە. پاوەند کۆڕو کۆبوونەوەی هەفتانەی هەبوو، هەفتەی شەوێك (ئەو و فینت و ئالدینگتون و ئێچ. د) لە دەوری یەکتر خڕدەبوونەوە. پێم وایە (هیوم)ش ماوەیەکی کەم لە کۆڕەکانیاندا بەشدرایی کرد. «هیوم» لەگەڵ ئەو جەماعەتەدا دەستی بە کارەکانی کرد. لەم کۆڕ و کۆبوونەوانەدا شیعریان دەخوێندەوەو شیعریان بۆ یەکتر ڕاستدەکردەوە یان سەرلەنوێ دەیاننووسییەوە.

***"هیوم"ت زۆر دەبینی؟ لەو کۆڕانەدا ناسیت یان حەزت لەو کۆڕانە نەدەکرد و بەشداریت نەدەکرد؟**

-بەڵێ «هیوم»م دەناسی. زۆر هاوڕێ بووین، لێ قەت نەچوومە ئەو کۆڕانە. لە پاوەندم پرسی: لەو کۆڕانەدا چ دەکەیت؟ گوتی: شیعری یەکتر هەڵدەسەنگێنین و دایدەڕێژینەوە. پرسیم: لەبەر چی؟ وەاڵمی دایەوە: تا پوختەو پاڵاوتە ببێ. گوتم: بەم قسەیەی تۆ بێ ئەم کۆڕانە لە هەر چییەك بچێت لە کۆڕی جددی ناچێت. نەء، ئەوێ شوێنی من نییە. من هونەرمەندێکی جددیم. هەڵبەتە سوعبەتم دەکرد. پاوەند بەو وەاڵمە پێکەنی و چیتر منی دەعوەت نەکرد.

***ئەم پەیوەندییە شەخسییانەی کە لەگەڵ پاوەند و ئیدوارد تۆماس و گروپی "الیەنگرانی جۆرج" لە ئینگلستاندا هەتبوو کاریگەریی بەسەر شیعرتانەوە هەبوو؟ ئەگەر بە هەڵەدا نەچووبم تا پێش ئاشنابوونت لەگەڵ ئەو کەسانەدا سێ دەفتەری شیعرت گوتبوو.. وایە؟**

-چاکترە بڵێین دوو دەفتەر و نیو، چونکە هەندێ لەو شیعرانەم لە دە ساڵی یەکەمی ١٩٠٠دا گوتبوو.

هەمان ئەو شیعرانەی کە لە کتێبخانەی «هانتیگتون»دان یەکەم شیعرم لە ساڵی ١٨٩٠دا بڵاوبووەوە. کۆنترین شیعرم لەو ساڵەدا بڵاوبووەتەوە.

***پێم وانییە مەبەستت یەکەم کۆمەڵە شیعرتان "ئارەزووی منالێك"بێ، چونکە ئەم کۆمەڵەیە لە ساڵی ١٨٩٤دا بڵاوبووەوە.**

-نەء، مەبەستم ئەم کۆمەڵەیە نییە. «ئارەزووی منالێك» کۆنترین کۆمەڵە شیعرمە.. ئەو شیعرانەی کە بە شێوەی پیشەیی بڵاوم کردنەوەو بە گۆڤارانم فرۆشتن. ئەو شیعرانەی کە لە ساڵی ١٨٩٠دا بڵاو بوونەوە لە هەموو شیعرەکانم کۆنترن. تا پێش ئەو ساڵە هیچ بەرهەمێکی من بڵاونەبووبووەوە. ساڵانی بەر لە ١٨٩٠ هەندێ شتم بە یۆنانی و لاتینی دەنووسی.

***هەندێ لە ڕەخنەگرانی کۆن، "گارنت" یان پاوەند کە ویستبێتیان دەربارەی شیعری یۆنانی یان لاتینی قسە بکەن زیاتر خۆیانەریان هاندەدا کە بچنەوە سەر بەرهەمەکانی تۆ. پێدەچێت تۆ لە بواری ئەدەبیاتدا لە ئەدەبیاتی کالسیکدا زۆرت خوێندبێتەوە؟**

-ڕەنگە زۆر زیاتر لە خودی پاوەند لەو بوارەدا کارم کردبێ.

***سەردەمانێك دەرسی لاتینیت دەگوتەوە.. وایە؟**

-بەڵێ وایە، کاتێ بۆ جاری دووەم لە کۆلیژدا خۆم قەید کرد، لە دڵی خۆمدا بیرم کردەوە کە ڕەنگە تەنیا

له ڕێگەی خوێندنی زمانی یۆنانی، لاتین و فەلسەفەوە بتوانم تەحەمولی ژینگەی کۆلیژ بکەم.

***ئەدی دەربارەی شاعیرانی ڕۆمانتیك، پەیوەندیی زۆرت بەوانیشەوە هەبوو، دەربارەی ئەوانیش زۆرت دەخوێندەوە؟ بۆ وێنە دەربارەی "وردز ورت"؟**

-نەء، پەیوەندییەکی ئەوتۆم پێیانەوە نەبوو. بەڵام هەموو شتێکم دەخوێندەوە. دەربارەی هەموو شتێکم دەخوێندەوە. بەڕێکەوت دوێنێ قسەم لەگەڵ چەند قەشەیەکی کاتۆلیکدا دەکرد. پرسیاری ئەو کتێبانەیان لێکردم کە خوێندوومنەوە. گوتم: ئەگەر مانای ڕاستەقینەی وشەی کاتۆلیك بزانن، منیش دەبم بە کاتۆلیك.»

***دایکت چ شتگەلێکی بۆت دەخوێندەوە؟**

-پرسیارێکە ناتوانم زۆر بە وردی وەڵامی بدەمەوە. هەموو شتێکی بۆ دەخوێندمەوە. لە هەر شتەو کەمێك، ژنێکی ڕەنجدەر بوو. ژیانی ئێمەی هەڵدەسوراند و لە باری مەعنەوییەوە دەپاراستین. لەدایکبووی ئوسکاتلەند بوو، بەڵام لە شاری (کۆلۆمبس)ی ویلایەتی ئوهایودا گەورە بوو بوو. حەوت ساڵی خشت لە کۆلۆمبسدا دەرسی بیرکاریی گوتەوە. ساڵێك لەگەڵ بابمدا دەرسی دەگوتەوە. ئەو ساڵەی کە بابم تازە وازی لە هارڤۆرد هێنابوو. بەر لەوەی بۆ کالیفۆرنیا بڕۆن. لەو سەردەمەدا خوێندکاران هەر کە ئامادەییان تەواو دەکرد دەبوون بە مامۆستا. هەندێ لە مامۆستاکانی منیش کۆلیژیان تەواو نەکردبوو. بۆ وێنە دووان لە باشترین مامۆستاکانم کە زمانی لاتین و یۆنانییان دەگوتەوە. ئەمانە هیچیان نەچووبوونە کۆلیژی تایبەتی ژنان. ئەوانە مامۆستای (فیرید ڕۆبینسون)ش بوون. من و فیرید هاوپۆل نەبووین، بەڵام مامۆستاکانمان یەك بوون. «فریتس ڕۆبینسون» دەڵێم، ئەو توێژەرە پیرە. دایکی منیش وەکو مامۆستاکانی ئەو زەمانە بوو. لە هەژدە ساڵیدا دەبێ بە مامۆستای ئامادەیی و لە بیست و پێنج ساڵیدا مێرد دەکات. لەم دواییانەدا بەشێوەیەکی سەیر ڕموودەی ژیانی ئەو بووم و هەر شتێك دەربارەی ئەوبێ کۆی دەکەمەوە. کە دەچمە ئەملاوئەولا زۆر هەوال و باسم دەربارەی ژیانی ئەو دەستدەکەوێ. کە لە شاری (لویس تاڤن)ی پەنسلڤانیا بووم ڕۆژی زەماوەندەکەی و کۆمەڵێك هەواڵی تازەو دروستم دەربارەی زەماوەندەکەی بەدەستکەوت.

***ڕاستە کە دایکت لە شاری "لارنس"دا قوتابخانەیەکی تایبەتی بەڕێوە دەبرد؟**

-بەڵێ ڕاستە قوتابخانەکەی لە نزیك شاری «لارنس»بوو، بەخۆی خاوەنی ئیمتیازی قوتابخانەکە بوو، منیش سەردەمانێك لە هەمان قوتابخانەو چەند قوتابخانەیەکی دیکەدا دەرسم دەگوتەوە. هەرکاتێ هەوای وەرزی بەهاری «لارنس» لە کەللەی دابام دەچووم بۆ ئەوێندەر و لە قوتابخانەکەی ئەودا دەرسم دەگوتەوە.

***چەند ساڵ بووی؟**

-چەند.. چەند؟ نزیکەی بیست ساڵ دەبووم. ئەمە بۆ ساڵانی ١٨٩٣-١٨٩٩ دەگەڕێتەوە. ڕێك بۆ ئەو زەمانەی کە وازم لە کۆلیجی (دارموت) هێنابوو. هەرکاتێ لە شار بێتاقەت دەبووم و هەوەسی بەهارم دەکرد دەچووم بۆ «لارنس» و کۆرسێك دەرسم دەگوتەوە. وابزانم ئەگەر هەمووی بخەیتە سەریەك دوو-سێ کۆرس دەرسم لەو قوتابخانەیە گوتووەتەوە. قوتابخانەیەکی بچووك بوو. هەر پۆلێك ئەوپەڕی دوانزە قوتابیی تێدا بوو. یەك دەرزەن قوتابی، جا قوتابیانی هەژار و پێپەتی. لە شاری «لارنس»دا ڕۆژنامەنووسیشم دەکرد. ڕێك وەکو دایك و بابم. خۆیشم نەمدەزانی دەمەوێ بەو پارانە چی بکەم. تەنیا کارم دەکرد و پارەیەکی کەمم پەیدا دەکرد. ژیانم ئەمە بوو کە تۆزێ دەرس بڵێمەوە، بابەت بۆ ڕۆژنامەی ناوچەیی بنێرم و کەمێکیش لە مەزرادا کشتوکاڵ بکەم. بە لاساییکردنەوەی دایکم و باوکم دەستم بە ڕۆژنامەوانی کرد. سەردەمانێکیش سەرنووسەری گۆڤارێکی هەفتانە بووم. پاش ئەوەش بە بەردەوامی هاوکاریم لەگەڵ ڕۆژنامەیەکدا دەکرد. ئەم ڕۆژنامەیە تا ئێستاش لە شاری «لارنس»دا دەردەچێت.

***ئەوسای کە تازە ڕووتکردبووە شیعر، هیچ شاعیرێك هەبوو کە دڵبەندی بی؟**

-من زۆر دژی ئەم بۆچوونە بووم. ئەم بۆچوونەی «ئەستیونسون» کە پێی وابوو هەر هونەرمەندێك دەبێ لاسایی کەسێك بکاتەوەو بیکات بە سەرمەشقی خۆی. بەڕای من ئەم بۆچوونە پتر لە هەر شتێکی دیکە جەزرەبەی لە ژیانی ئەدەبی و پەروەردەیی ئەمریکا دا.

***تا ئێستا هەستت بە هیچ جۆرە پەیوەندی و**

لێکچوونێك نەکردووە لە نێوان شیعرەکانی خۆت و شیعری شاعیرانی دیکەدا؟

-ئەمە ئەرکی خەڵکانی دییە کە ئەم داوەرییە بکەن. من نازانم.

***بۆ نموونە کاتێ شیعری کەسانی وەکو (رابینسون) یان (ئەستیونس) دەخوێنیتەوە، هیچ لێکچوون لە نێوان شیعری ئەوان و شیعری خۆتدا نابینی؟**

-والاس ئەستیونس دەڵێیت؟ ئەو زۆر لە دوای من بوو بە شاعیر.

***مەبەستم ئەوەیە کە بە خوێندنەوەی شیعری ئەو هەست ناکەیت کە...**

-مەبەستت ئەمەیە کە ئایا نزیکییەك هەیە یان نا؟

نەء، پێم وانییە شتی وەها هەبێ. ئەستیونس یەکجار بە منی گوت: تۆ هەمیشە دەربارەی بابەتێن رۆژ شیعر دەڵێی. وەڵامم دایەوەو گوتم: تۆش زیاتر حەزت لەوەیە دەربارەی بابەتێن کۆن شیعر بڵێی. کاتێك کە کتێبێکی دواتری خۆی بۆ ناردم سەیرم کرد شیعرەکانی لە جاران زیاتر دەربارەی بابەتێن کۆنن. بەڵام زۆر ئاسایی مامەڵەی لەگەڵدا کردوون و تێهەڵکێشی شیعری کردوون. نەء، شیعری من هیچ لێکچوونێکی لەگەڵ شیعری ئەودا نەبوو. ئێمە تەنیا دۆست و هاوڕێ بووین. ئەگەرچی بە میلان لێکدی دوور بووین. بەڵام بنیادەم بەخۆیشی نازانێ چۆن ئاشنایەتی لەگەڵ کەسێکدا پەیدا دەکات.

***لە بیرمە لە گفتوگۆیەکدا کە ماوەیەك لەمەوبەر لەگەڵ یەکدیدا کردمان گوتت کە "روبرت لاول" پێی گوتبووی کە تۆ زۆر لە فۆکنەر دەچیت و هەوڵیداوە بەوت بناسێنێ.**

-من قسەی وام کردووە؟

***نەء، گوتت روبرت لاول گوتویەتی کە تۆ زۆر لە فۆکنەر دەچیت.**

-راستییەکەی دەزانی «ڕۆبرت لاول» جارێك چی بەمن گوت؟ گوتی: «پورم بە لەهجەی نیوئینگلەندی قسان دەکات، ڕێك وەکو لەهجەی «بورنز» قسەکردنی ئەو «بیلوپیپرز» وەبیر دێنێتەوە. وانییە؟» گوتم: «ئەوە چ دەڵێی روبرت: یەکەم بورنز لەهجە نییە بەڵکو ناوی شاعیرێکە. دووەم سکوتلاندی-ش لەهجە نییە، بەڵکو زمانە» لێ ڕۆبرت گوێی لەم قسانە نەبوو هەر لە خۆیەوە قسەی دەکرد. ڕۆبرتی نەحلەتی بەخۆیشی نەیدەزانی چ دەڵێت.

***کەواتە کاریگەریی شاعیرێکی تایبەتیت بەسەرەوە نەبووەو تەنیا شیعری یەك شاعیر ناخوێنیتەوە؟**

-نەء، هەموو شتێکم دەخوێندەوە. زیاتر حەزم لە گوڵبژێری ئەدەبی دەکرد. ئەو بابەتە کتێبانەم دەکردەوەو بەدوای شاعیری دڵخوازی خۆمدا دەگەڕام. لە دڵی خۆمدا دەمگوت دەبێ شیعری زۆر چاکی تیا بدۆزمەوە. شیعرێکن کۆن. بۆ نموونە شیعری وەکو شیعرەکانی «شرلی». شیعرێن جوانی وەکو «شیوەنی شکۆنەژاد و دەوڵەتی ئێمە» کتێبی شیعرانم ژێروژوور دەکرد، بەڵام نەء تەنیا یەك دوو شیعری وەکو ئەم شیوەننامەیەم دەدۆزییەوەو بەس. بیرم دێ لەو سەروبەندەدا هەندێ جار هەندێ لە لاوانیش دەربارەی ئەم شیعر یا ئەو شیعر هاوسەلیقەی من بوون. ڕۆژێك لەجیاتی مامۆستایەکی کۆلێژی «ئمهرست» دەرسم دەگوتەوە. «ڕۆبن برۆیر» هەمان (ئەوکەسەی کە پاشان بوو بە سەرۆکی کۆلێژی «ئادامز هاوس»ی زانکۆی هارڤەرد) خوێندکارییەکانم پرسی: «لەم پۆلەدا کەسێك هەیە کە بیەوێ ئەم شیعرەم بە دەنگی بەرز بۆ بخوێنێتەوە؟» یەکێك بوو لە شیعرە کۆنەکانی «ئیدواردرز». شیعری «دووبارە دەڕۆم بۆ هەمان گۆشەی تەنیاییم، هەمان گۆشەی کە هەمیشە لەوێندەر ڕاکشاوم.» بروییر هەستا. شیعرەکەی زۆر باش خوێندەوە. کە شیعرەکەی تەواو کرد گوتم: «ئەگەر مامۆستات بوایەم هەمیشە نمرەی Aم دەدایتێ».

بەو جۆرە سوعبەتمان لەگەڵ یەکدیدا دەکرد. هەڵبەتە قەت نەبوو بە خوێنکاری من، تەنیا هەندێ جار دەهاتە پۆلەکەم. بەر لەم پۆلە چووبوومە پۆلەکانی دیکەش. لێ هەر کە چاوم بە «بروییر» کەوت جیاواز هاتە بەر چاوم. نازانی چەند جوان شیعری دەخوێندەوە.

شیعرە قورس و ئاڵۆزەکانی زۆر ئاسایی و ڕەوان دەخوێندەوە. ئەو شیعرانەی کە پڕ بوون لە پەندی پێشینان، قسەی نەستەقی وەکو: «شەڕ لەگەڵ دۆستانی دڵسۆزدا تازەکردنەوەی خۆشەویستییە.» من بنیادەمێکی کاتۆلیك مەشرەبم. ئەمە تاقە شتێکە کە دەتوانرێ دەربارەم بگوترێ. حەز دەکەم لە بابەتێن جیاوازدا قوڵ ببمەوەو بچمە بنج و بناوانی. من هیچ

لەو کەسانە ناچم کە لەو رۆژگارە کۆنانەدا لە ئەڵمانیا خوێندنیان تەواو کردبوو. نەء، زەرەیەک لەوان ناچم. من هاوفیکری ئەوانە نیم کە دەڵێن هەموو بەرهەمی یەک کەس بەتەواوی بخوێنییەوە. زیاتر حەزم لەوەیە زۆر و بە وردی و قوواڵی بخوێنمەوە.

***ئەوسای لە ئینگلستان بوویت زیاتر پەیڕەوی پاوەند بوویت و سەلیقەی شیعریتان وەکو ئەو بوو؟**

-نەء، ئەو زیاتر ڕەمودەی شاعیرانی لیریکی کۆن بوو، شاعیرانی «تروبادر».

***بەجووتە باسی شاعیرێکی تایبەتیتان دەکرد؟**

-پاوەند لەو زەمانەدا، کاتێ کە تازە ناسی بووم، زیاتر حەزی لە «رابینسون» و «دلامار» دەکرد. بەڵام زۆری پێنەچوو کە تاقەتی لە دلامار چوو، پاش ئەو لە شەڕی رابینسون-یش ڕزگار بوو. پاشان زیاتر خوومان دایە شیعری کورت و سادەو بۆ یەکترمان دەخوێندەوە. هاتووچۆمان زۆری نەخایاند، تەنیا چەند هەفتەیەک دەوامی کرد. هەڵسوکەوت و هەڵوێستیم بەدڵ بوو. ئەگەر حەزی لە کەسێک نەکردبا زۆر بە ڕەحەتی پێی دەگوت و ڕووی نەدەدایێ. ڕێک وەکو «ویلی ویستلر». بەڕای من ئەم هەڵسوکەوتەی زیاتر لە ژێر کاریگەریی «ویستلر»دا بوو. ویستلر لە ئەدەبیاتی فەرەنسادا دابێکی تایبەتی داهێنا، دابێکی تانەوتەشەر و بەدەمی ئەم و ئەودا کێشان.

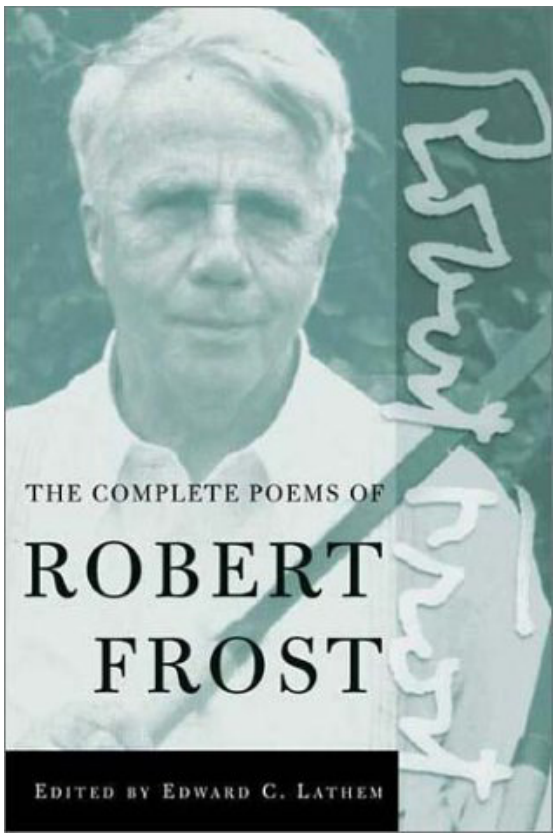

بەرگی دیوانە شیعرێکی-ڕۆبرت فروست

***هەڵبەتە بە ئەدەب..**

-بەڵێ، نازانم گوێت لەو گۆرانییە بووە کە دەڵێت: (بە پێیان کەوتنە گیانی یەک و شەڕیان کرد..)، جگە لەمانە پاوەند منی ئاشنای ڕۆشنبیری بوهمی کرد.

***بۆچی لەو سەروبەندەدا بوهمییەکان لە لەندەن دەژیان و ڕێکخراوێکیان هەبوو کەوا پاوەند توانیی تۆ بەوان بناسێنێ؟**

-بەڵێ، هەبوون! ئەوان بەلای کەمەوە بۆ من تازە بوون. من لەوەپێش نەمدیتبوون. پاوەند منی بۆ خواردنگەیەکی تایبەت بەوان برد. لە خواردنگەکەدا دیمەنێکی پاڵەوانبازی لەسەر ئەنجام دام. لە ناوەندنی خواردنگەکەدا منی بۆ سەر سەری بەرز کردەوە.

***پاوەند تۆی بەرز کردەوە؟**

-بەڵێ، زۆر باشیش بەرزی کردمەوە. چاوەڕوانی ئەوەم لێینەدەکرد، هێز و توانای پاوەند لە من زیاتر نەبوو. لە یەک ئاستدا بووین. گوتی: «ئێستا پێتی نیشان دەدەم کە ئەم جوڵەیە چۆنە. نیشانت دەدەم، هەستە بوەستە.» هەستام و وەستام. دەستم دایە دەستی. کەمەری گرتم. خستمییە سەر دەستی.

***ئەم کارەت پێ خۆش بوو؟**

-بەڵێ، خراپ نەبوو. مشتەرییانی خواردنگەکە وەستابوون و تەماشای ئێمەیان دەکرد. پاوەند بە هەموو کەسێکی دەگوت تەنیسەکە بەتاڵە.. بەڵام من یاریی تەنیسم نەدەکرد. عادەتی وابوو بنیادەم بۆ شوێنی عەجیب و غەریب ببات، شوێنانێ کە بنکەو یانەی شاعیران بوو. هەڵبەتە بەزۆری شاعیرانی ڕەفتار غەریب بوون. لە بیرمە ڕۆژێک سەرو کەللەی شاعیرێک پەیدا بوو کە لە گۆڤاری «ئینگلیش ریویو»دا شیعرێکی دەربارەی «ئەفرودێت» بڵاوکردبووەوە. لەم شیعرەدا دەڵێت چۆن لە «لدرهد»دا «ئەفرودێت»ی دیتووە. بە بەردەوامی بۆ ئەو کۆڕ و کۆبوونەوانە دەهات. ئەم پیاوە دەریاوان بوو. ئێستا ناویم لەبیر نەماوە. پاش ماوەیەک دیار نەما و هیچ خەبەرێکم لێی نەما. خوا دەزانێ چ بەڵایەکی بەسەر هاتووە. لەوەشە شتی دیکەی چاپ کردبێ و ئێمە خەبەرمان لێی نەبێ. بەڵام هەرچییەک بوو دەریاوانێکی تەواو بوو. بە پاسکیل

بۆ کۆر و کۆبوونەوەکان دەهات و پاسکیلەکەی بە باوەش دەهێنایە ژوورەوە. کە بەو وەزع و حاڵەوە دەهات هەموان هەم دەترسان و هەم پێکەنین دەیگرتن. زەلامێکی چوارشانەی تۆکمە بوو. سیماو قەڵافاتی لە دێهاتیان دەچوو. زیاتر لە «جون لویس» دەچوو ئەم برادەرە بەو شێوەو شەکڵەوە شاعیر بوو. ئەمانە پەروەردەی دەستی ئیزرا پاوەند بوون. ئیزرا بەڕاستی وایدەزانی دەتوانێ ئەو جۆرە خەڵکانە بکات بە شاعیر. دەیویست کەسانێك بکات بە شاعیر کە لە تەمەنی خۆدا ڕستەیەکیان نەنووسی بوو. من بەهیچ جۆرێ لەگەڵ بۆچوونی ئەودا نەبووم.

***دەمویست بۆچوونتان دەربارەی ئەو گوتارە کە لەو دواییانەدا "کارل شاپیرو" لە گۆڤاری "نیۆیۆرك تایمز بوك ریویو" بڵاوی کردۆتەوە بپرسم. وەکو دەزانی "شاپیرو" لەوێدا بۆیە ستایشی تۆی کردووە کە گوایە وەکو پاوەند و ئیلیوت نەبوویتە مایەی "مۆدێرنیزم" لە ئەدەبیاتدا. "تەلەفۆن لێ دەدات".**

-تەلەفۆنەکەی منە کە زەنگ لێدەدا؟ یەك دەقە ببووڕە. (فرۆست ڕادەبێ کە وەڵامی تەلەفۆنەکە بداتەوە.)

-ئێ، لەکوێ بووین؟ بەڵێ خەریك بوو پرسیار بارانم بکەی.

***نەء، پرسیاربارانم نەدەکردی، تەنیا دەمویست...**

-بەڵێ، بیرم کەوتەوە. دەتویست بۆچوونی بەندە لەمەڕ گوتارەکەی «شاپیرو» بزانیت. بەڵێ، مایەی پێکەنین نییە؟ زۆر کەس هەمان پرسیارم لێدەکەن. من زۆر دەچمە ئەملاوئەولاو زۆربەی کات لە سەفەردام. لە ڕۆژئاوای ئەمریکاش هەمان پرسیاریان لێکردم: «بەڕای تۆ شاعیر چۆن بنیادەمێکە؟» منیش بەزۆری خۆم لە وەڵامدانەوە دەدزییەوە تا ئاقیبەت شەوێ وەڵامم دایەوە: بەڕای من شاعیری نوێخواز کەسێکە کە شتێکی تازەی پێ بێ بۆ خەڵکی و بتوانێت بە زمانی ئەوان شیعر بڵێت. گرنگ نییە لە چ دەور و قۆناغێکدا بژی. بە باوەڕی من ئەمە یەکێکە لە پێناسەکانی شاعیری نوێخواز. خۆ ئەگەر ئەم شاعیرە هەم بتوانێ بە زمانی خەڵکی ئەمڕۆ شیعر بڵێ و هەم بنیادەمێکی دڵزندوو بێ ئەوا زیاتر دەچێتە دڵەوەو تازەتر دێتە بەرچاو.

***ئەم قسەیەت دروستە، خۆ ئیلیوت و پاوەند-ش بە هەمان شێوە شیعریان گوتووە، بەڵام بە باوەڕی گەلێك لە ڕەخنەگران سوننەت و ڕێچکەی شیعرییان لە هی تۆ جیاوازە.**

-بەڵێ، وایە. هەڵبەتە زمانی شیعریی ئیلیوت لە هی پاوەند جیاوازە. زمانی پاوەند ئاڵۆزتر و قەدیمی تڕە. زیاتر لە شاعیرانی لیریکی سەدەکانی یانزە تا سیانزە دەچێت: شاعیرانی وەکو «برنارد دوبورن» و «ئارنت دانیل». من هەرگیز بەدووی ئەم جۆرە شیعرانەدا نەچووم. من زمانی فەرەنسای کۆن نازانم. لە بنەڕەتەوە حەز لەم جۆرە زمانە بێگانانە ناکەم و وەکو پاوەند خۆم فێری زمانێکی بێگانە نەکردووە. هەرچییەك دەزانم هەر ئەوەیە کە لە کۆلێژ فێری بووم. من وەرگێڕانەکان ناخوێنمەوە، وەکو پاوەند-یش زۆر حەز لە دانتی ناکەم. تەنانەت حەز دەکەم شتی خراپیش دەربارە بڵێم. هەڵبەتە پاوەند بنیادەمێکی دیکەیە. پێدەچێت زمانی فەرەنسیی کۆن بزانێت.

***پاوەند زمانزانێکی باش بوو، وانییە؟**

-نازانم. یەکێك لە مامۆستاکانی هەنووکە لە فلۆریدا دەرس دەڵێتەوە. سەرزەمانێك لە زانکۆی پەنسلڤانیا قوتابیی ئەو بووە. جارێکیان پرسیاری پاوەندم لێکرد. گوتی: پاوەند؟ سەردەمێك قووتابیم بوو و لاتینیم فێر دەکرد. کەسێك بوو کە جیاوازیی نێوان گەردانی فرمان و ناوی نەدەزانی. زۆر لەدەست پاوەند تووڕە بوو و زۆر بە خراپی باسی دەکرد. ئەو پیرەمێردە تا ئێستاش لەدەست پاوەند بێزار بوو «قاقا پێدەکەنێ». پاوەند مامۆستای تووڕەکردنی خەڵکییە.

***هێشتا پەیوەندیت لەگەڵ پاوەندا هەیە؟ نامە بۆ یەکتر دەنێرن؟**

-نەء، تەنیا پارەکە کە لە زیندان هاتە دەرێ دوو نامەی بۆ ناردم. دوو نامەی کورت و پێکەنیناوی بوون. بەشێوەیەکی گشتی نامەی باش بوون.

***سەبارەت بە ئازادیی پاوەند لە واشنتۆن قسەت لەگەڵ کێدا کرد؟**

-تەنیا لەگەڵ دادوەری گشتیدا. مەسەلەکەم تەنیا لەگەڵ ئەودا باس کرد و ئیدی چارەسەر بوو. پێش ئەوە دووجار لەگەڵ «ئارچی مك لیش»دا چووبووینە لای دادوەر، بەڵام هیچمان بەهیچ نەکرد. پێم وایە هۆیەکەی ئەمە بوو کە دادوەر و ئارچی لە ڕووی حیزبایەتییەوە هەڤڕکی یەکتر بوون. من سەر بە هیچ حیزبێك نەبووم:

له ئەنجامدا مەسەلەکە چارەسەر بوو.

***بەڵام باوکت بە یادی فەرماندەی لەشکری باشووردەوە "روبرت لی" ناوی ناویت، چونکە ئەوی زۆر خۆشدەویست و کەسێکی دیموکرات بوو. بە هەرحاڵ تۆش لە بنەماڵەیەکی دیموکرات گەورە بوویت و دەبێ جۆرە مەیلێکت بۆیان هەبێ، وایە؟**

-بەڵێ، من دیموکراتم. واتا بە دیموکراتی هاتوومەتە دنیاوە. لە ساڵی ١٨٩٦ەوەش کەسێکی ناشاد و بێ تاڵح بووم. رۆژێ کەسێك لێی پرسیم: «باشە دیموکراتەکان و کۆماریخوازەکان جیاوازییان هەیە؟» بەهەرحاڵ پاش ئەوەی هەوڵەکانمان بەهیچ نەچوو، ئارچی بەتەواوەتی نائومێد بوو دەیگوت چ ئومێدێك نەماوە. من بەتەنیا دەستبەکار بووم. بە تاقی تەنیا چووم بۆ نووسینگەی دادوەری گشتی و پێم گوت: من تەنیا بۆ ئەوە هاتووم بۆ ئێرە تا بزانم ڕاتان دەربارەی ئیزرا پاوەند چییە؟. نەفەرێکی دیکەش لە نووسینگەکەی دادوەر بوو. هەردووکیان پێکەوە وەڵامیان دایەوە: «ڕای ئێمە وەکو ڕای تۆیە. ئێمەش بەئازادکردنی قاییلین». بەو ڕاشکاوییە. پرسیم: «ئەم هەفتەیە ئازادی دەکەن؟» وەڵامیان دایەوە: «ئەگەر دڵتان پێوەیە، لاریمان نییە، ئەم هەفتەیە ئازادی دەکەین.. تەنیا پارێزەرێك بگرێ. ئێمەش ڕێ لە ئازادبوونی ناگرین». لەبەر ئەوەی دادوەر و هاوکارەکەی کۆماریخواز بوون، بۆیە بیرم کردەوە کە ئەگەر پارێزەرێکی چەپ بدۆزینەوە ڕەنگە باشتر بێ. ئەوەبوو لە ڕێگەی دۆستەکانمەوە پەیوەندیم بە «تورمن ئارنولد»ەوە کە پارێزەرێکی چەپ بوو، کرد. پاشان نامەیەکم بۆ دادگا نووسی و بەناوی ئیزراوە داوای ئستئنافم کرد و گوتم ئارنۆڵد پارێزەری ئەوەو هەموو دەسەلاتێکمان داوەتێ. بۆ سبەینێ، بەر لەوەی لە شار بڕۆم نامەیەکی دیکەم نووسی، نامەیەك کە لە داوای ئیستیئناف کورتر بوو. بەمجۆرە ئەرکی خۆم ئەنجامدا و چ کارێکم نەبوو و دەبووایە واشنتۆن بەجێ بهێڵم. پاش ئەوە ئیزرا نامەیەکی کورتی بۆ ناردم و سوپاسی کردبووم. لە نامەکەدا نووسیبووی: «زۆر سوپاست دەکەم بۆ ئەو کارەی کە خەریکی بۆمی دەکەیت. گفتوگۆیەکی کورت لەگەڵ تۆدا لە بەرنامەدایە.» ئەوجا نامەکەی ئیمزا کردبوو. ئەو چەند دێرەی لە کاغەزێکی گەورەدا نووسی بوو. پاش ئەوە نامەیەکی تری بۆ نووسیبووم، نامەیەکی باشتر و ڕاستگۆیانەتر لە نامەی یەکەم.

***بەر لەوەی بچیت بۆ ئیتاڵیا بینیت؟**

-نا.. نا. بە هیچ جۆرێ حەزم نەدەکرد بچمە پێشوازی.

حەزم دەکرد هەست بە ئازادی بکات و هەر خۆی بێ و وا نەزانێ کە دەخوازم وای پێ نیشان بدەم کە کارێکم بۆی کردووە. بەهەرحاڵ ئەو وای بیردەکردەوە کە کارێکم بۆی کردووە و تەواو پێی دەزانی. ئیزرا حاڵی باش نەبوو. تەنانەت هەندێ لە دۆستەکانی نەیاندویست... (فروست لێرەدا قسەکەی تەواو نەکرد. بەڵام پاشان بەتایبەتی گوتی، هەڵبەتە قسەکانی تۆمار نەکراون، هەندێ لە دۆستانی پاوەند -ناوی (مریل مور)ی هێنا- وایان بەباش دەزانی پاوەند ماوەیەك لە نەخۆشخانەی «سنت ئیلیزابت» بکەوێ. مریل پێی وابووە کە لەم نەخۆشخانەیەدا بەلای کەمەوە ژوورێکی تایبەتی بە ئیزرا دەدەن، چوار دیوارێك کە بتوانێ خۆی تیا بشوات:» بەڵێ، وەزعێکی خەمناك بوو. من هەرگیز گومانم لە شاعیر بوونی پاوەند نەبووە، بە درێژایی تەمەنیش هەر هاوڕێی بووم. بەڵام هەرگیز لەگەڵ ئەو کارەیدا نەبووم کە لە ساڵانی جەنگدا ئەنجامیدا. هەڵبەتە زانیاریی من لەو بارەیەوە زانیاریی دەستی دووەو لەم بارەیەوە هیچم لەخۆی نەژنەوتووە. بۆیە ناتوانم لەم بارەیەوە حوکمی تەواوەتی بدەم. لێ پێدەچێ کارێکی زۆر خراپی کردبێ. بەڕای من دەستی دایە قوماریێکی گەوجانەو هەرکەسێکی دیکەش وەکو پاوەند بکەوێتە ئەم داوەوە خەتابارە. من نامەوێ بەخۆڕایی پاکانەی بۆ بکەم و خراپی کارەکەی بپۆشم.

***تا ئێستا زیاتر دەربارەی شیعر و چالاکییە ئەدەبییەکانت قسەمان کرد و پرسیارەکانی من پتر لەو بوارەدا بوون. بەڵام وەکو دەزانین هەموو ژیان و کەڵکەڵەکانی تۆ هەر ئەم بوارە نەبووە، تۆ حەزت لە بواریکن دیکەش هەبووە. بۆ نموونە دڵبەندی تایبەتیت بە زانستەوە هەیە.**

-ڕاستە. مرۆڤ بیەوێ و نەیەوێ دەکەوێتە ژێر کاریگەریی زانستێن سەردەمی خۆیەوە. بۆ نموونە ڕەخنەگرێك ئەوەی گوتووە کە لە هەموو دیوانەکانمدا بە جۆرێك لە جۆرەکان باسی ئەستێرانم کردووە.

***بۆ نموونە شیعری "جوتیاری ئەدیب و ئەستێرەی زوهرە"؟**

-بەڵێ. بەڵام تەنیا تایبەت بەم شیعرە نییە. لە هەموو کۆمەڵە شیعرەکانمدا باسی ئەستێرەم کردووە. لە هەر هەموویانا، زۆربەی شیعرەکانم هەر یەکەو بە جۆرێ پەیوەندییان بە ئەستێرەوە هەیە. دەتوانم ناوی بیست شیعران بێنم کە باسی ئەستێرەیان تێدا هاتووە. یەکێك لەو رەخنەگرانەی کە ئەم شتە سەرنجی راکێشابوو لێی پرسیم: «باشە بۆ تا ئێستا چ کەسێك سەرنجی ئەمەی نەداوەو نەیخستۆتە ڕوو کە تۆ چەند عاشقی ئەستێرەی؟» بەڕای من هۆی ئەمە جگە لە تەنگبینی و ڕق چ شتێکی دیکە نییە. بە ڕێکەوت یەکێك لەو هەوەڵێن کتێبانەی کە خوێندمنەوەو تەواو کەوتمە ژێر کاریگەرییەوە کتێبی «شوێنی ئێمە لەنێو بێ کۆتایی»دا بوو. نووسەرەکەی ئەستێرەناسێکی ئینگلیز بوو بەنێوی «پروکتور» پسپۆرێکی بەرجەستەی ستێران بوو. کتێبێکی قەدیمی گرنگە. لە یەکێك لە شیعرەکانمدا ناوی ئەو کتێبە هاتووە. من دەستەواژەی «شوێنی ئێمە لەنێو بێ کۆتایی»دام لەو کتێبەوە وەرگرتووە.

لە بیرم دێ ئەم کتێبەم لە گەنجێتیدا، لە سیانزە چواردە ساڵیدا خوێندەوە. یانی ڕێك لەو سەردەمانەدا کە تازە دەستم بە کتێب خوێندنەوە کردبوو. چاك لەبیرمە ئەم کتێبەم لەگەڵ کتێبی «فەرماندانی سکۆتلەندی»دا خوێندەوە. ئەو ساڵەم زۆر باش لەبیرە. یەکەمجار بوو کە کتێبێکم لە هەوەڵەوە تا کۆتایی دەخوێندەوە. خوشکێکی چکۆڵەم هەبوو کە بەردەوام کتێبی دەخوێندەوە. هەر شتێکی دەست بکەوتبوایە، لە هەوەڵەوە تا کۆتایی دەیخوێندەوە. کیژێکی زۆر زیرەك بوو. بەڵام سەبارەت بە من کەمتر ڕێگەیان دەدا لە ماڵەوە بمێنم و ناچاریان دەکردم کە لەبەر خاتری سەلامەتیی خۆم بچمە دەرێ و پیاسە بکەم.

***ئێستا کە باسی ئەدەبیات و زانست هاتۆتە پێشێ وبستم ئەوە بپرسم کە بۆچوونت دەربارەی ئەمەی کە زانکۆی "M.i.T" دەیەوێت چەند کۆرسێکی ئەدەبیات بۆ خوێندکارەکانی دابنێ چییە؟**

-بەڕای من باشتر وایە بایەخ بە ماتماتیك و زانستە بااڵکانی خۆیان بدەن. زانستێن ڕووت. ئەمەم بە خۆیشیان گوتووە. هەڵبەتە نامەوێ بە خوتوخۆڕایی ڕەخنەیان لێبگرم و هەرا بنێمەوە. بەڵام بەڕای من مەسەلەکە بەم جۆرەیە: زانست پێگەیەکی تایبەتی لە ژیانی بەشەردا هەیە، گەورەترین ڕووداوی ژیانی ئەوە. دەتوانێ مادده بگۆڕێ و جیهانی مادەی بخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. هەڵبەتە سەرکێشی و کەڵکەڵەی کەشف و دۆزینەوە خەسڵەتێکی تەواو مرۆڤانییە. هەڵبەتە لەلایەکی دیکەشەوە دیارترین خەسڵەتی بەشەر مرۆڤبوونی بەشەرە. ڕەنگە ئەو زانایانەی کە لە زانکۆی «M.i.T"دا کاردەکەن بیانەوێ بە خوێنکارەکانی خۆیان بڵێن کە زانستە مرۆڤانییەکان یارمەتیی ئەوەتان دەدەن کە خۆتان و بەشەر بناسن. بەڵام چونکە زانستێن ڕووت کەمتر دەپەرژێنە سەر ئەم مەسەلانە بۆیە ئێوە ناچارن کە لەم بارەیەوە زیاتر بزانن. ڕەنگە ئەو یەك دوو دەرسە سایکۆلوژییەی کە بەگوێرەی بەرنامەی دەرسی دەیخوێنن کۆمەکێکتان پێ بکات، بەڵام ئەم کۆمەکە یەجگار کەمە. ئەنجام وا کەوتۆتەوە کە ئێستا نیوەی وەختی قوتابیانی ئەم زانکۆیە زانستە مرۆڤانییەکان پڕی دەکەنەوە. بەڕای من دەرسی ئەدەبیات بەم ئەندازەیە زەروری نییە. کارگێڕان و مامۆستایانی زانکۆ بە بەردەوامی نیگەرانی ئەوەن کە چۆن ئەم دوو لقە لەگەڵ یەکتردا بگونجێنن. وێڕای ئەمەش بەڕای من هەقە ئەوان پتر خەریکی لقەکەی خۆیان بن. سەردەمانێ کە تازە باسی پەیوەندیی ئەدەبیات و زانست هاتبووە ئاراوە، من لای ئەوان بووم و پێم گوتن گومانم هەیە کە بتوانرێ ئەم دووە بەتەواوەتی پێکەوە بگونجێنرێ، بە ڕێکەوت لە یەکێك لەو شەوانەدا «کامپیتون» لە هۆڵی کۆنفرانسدا لە لای منەوە دانیشتبوو. لە بەردەم ئامادەبووواندا ڕووم تێکرد و گوتم: «بەڕای من لە بواری زانستێن ڕووتدا تا ڕادەیەك کەم کارمان کردووە. وانییە؟» کامپتون وەڵامی دایەوە: «بەڵێ، ڕەنگە. بۆ نەگبەتی هەندێ خەمساردیمان کردووە:» لە وەڵامی ئەودا گوتم: «بەڕای من هێشتا نەچووە بچێ و دەکرێت لەم بوارەدا کاری زۆرتر بکرێ». ئەمەی کە بۆم گێڕایتەوە کۆنە دەگەڕێتەوە بۆ چەندین ساڵ لەمەوپێش.

***لە قسەکانتدا ناوی سایکۆلۆژیات برد. پێم وایە سەرزەمانێك دەرسی دەروونزانیت دەگوتەوە. وایە؟**

-دەروونزانی گوتنەوەی من سوعبەتێك بوو لەو گۆڕە. هەڵبەتە دەرەقەتی دەهاتم. (مریل مور) داوای لێکردم کە بچمە ریزی ئەنجوومەنی دەروونزانانەوە.

مۆر زۆر بەڕاستی بوو و نەیدەویست دەستخەڕۆم بکات. بەڵام بۆیە داواکەیم قبووڵ کرد و بووم بە ئەندامی ئەنجوومەنی نێوبراو، چونکە دەمویست لە نزیکەوە پەیوەندیم بە (کۆلێژی پەروەردەی مامۆستایان»ەوە هەبێ و ئەوان لەو هەڵەیە دەربێنم کەوا بیر نەکەنەوە پەیوەندییەکی زۆر بتەو لە نێوان دەروونزانی و دەرس گوتنەوە لە پۆلدا هەیە. مامۆستاکان وایاندەزانی ئەگەر دەروونزانی بخوێنن دەتوانن قوتابییەکانی خۆیان بەشێوەی موگناتیسی بنوێنن و هەرچییەکیان بوێ ئەوەیان تەڵقین بدەن. بەڕاستی ئەو تەسەورە لەمەڕ دەروونزانی لە کۆلێژی (پەروەردەی مامۆستا)دا هەبوو.

***هیچ کاتێك دڵبەندی ویلیام جیمز و بەرهەمەکانی نەبووی؟**

-با، بەڕێکەوت هەر ئەو دڵبەندی و پەیوەندییە بووە هۆی ئەوەی کە دووبارە بۆ هارڤرد بگەڕێمەوە. بەڵام کاتێ گەڕامەوە ویلیام جیمز لەوێندەر نەمابوو. لە جیاتی جیمز سەروسەختم لەگەڵ کۆمەڵێك فەیلەسووفانی قەدیمی وەکو «سانتایانا، رویس، موستربرگ، جورج هربرت پالمر» پەیدا کرد. هەموو ئەمانە دەرسیان دەگوتەوە، بەڵام دڵم بەمانە دانەدەکەوت و چاوەڕوانی گەڕانەوەی جیمز-م دەکرد و بەرە بەرە لە دەروونزانی و دنیای دەروونزانی دوور دەکەوتمەوە.

***ئەدی سەبارەت بە سانتایانا، حەزت لەویش نەدەکرد؟**

-نەء، هیچ پەیوەندییەکی تایبەتیم لەگەڵیدا نەبوو.. هەمیشە لە هۆڵی ئەمەدا بووم کە لە بنەماکانی فەلسەفەی ئەو حاڵی ببم. حەزم دەکرد تێبگەم کەچی دەڵێت. چەندین ساڵ پەیگیری کارەکانیم کرد. قەت لە نزیکەوە نەمناسی. لەو سەردەمەدا لە کۆلێژدا هاتووچۆم لەگەڵ کەسدا نەبوو. زیاتر بەتەنیا بووم و هەقی کەسم نەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا ڕێزم دەگرت. کۆڕ و سیمینارەکانی قەرەبالغ بوو، بنیادەم حەزی دەکرد گوێی لێبگرێ، ڕێك وەکو نووسینەکانی کە شێوازێکی ناسکیان هەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا باش لە فەلسەفەو قسەکانی حاڵی نەدەبووم. دوای ساڵانێك پاش ئەوەی لە نووسینەکانی قووڵ بوومەوە بابەتێکم بۆ بەدیار کەوت کە دەڵێت ژیان جگە لە وەهمێك چیتر نییە و ئەم وەهمەش دەشێت بە دوو شێوە دەربکەوێ: ڕاستی و دەستکرد. تەواو لەم گوتەیە قووڵ بوومەوەو ئاقیبەت گەیشتمە ئەم ئەنجامەی کە تەنیا وەهمی دەستکرد دەشێت حەقیقەتی هەبێ: نێگەتیف + نێگەتیف= پۆزەتیف.

***ئیستا کە قسە هاتۆتە سەر مەسەلەی ناشیعری، پێم وایە خراپ نەبێ بۆ چەند ساتێك خۆ لە قەرەی سیاسەت بدەین. لەبیرمە شەوێکیان گوتت کە "هنری والاس" شیعری "تەدارەك، تەدارەك"ی بەدڵ بووەو دڵبەندیی خۆی سەبارەت بەو شیعرە نیشان داوە.**

-خەڵکی هەمیشە حەز دەکەن لەم جۆرە مەسەلانەدا زیادەڕۆیی بکەن. کاتێ ئەم شیعرەم لە کۆڕێکدا خوێندەوە (هنری والاس)یش لە واشنتۆن بوو. ڕێك لە ریزی یەکەمدا دانیشتبوو.. کە گەییمە کۆتایی شیعرەکە، بەو شێوەیەی کە دەڵێت:

«وا چاکتره بەکەرامەتەوە ئاوابی
لەگەڵ دۆستایەتییەکی بەپارە کڕدراوی کەنارت دا بی
باشتره لەوەی بەتەنیا بی
دۆستێك تەدارەك ببینە، تەدارەك!
گەر تۆ نەیبینی، یەکێکی دی بۆتی دەبینێ»

کە گەییمە ئێرە والاس بزەیەکی کرد، ژنەکەشی بزەیەکی بۆ کرد. بەڕادەیەك لە منەوە نزیك بوون کە زۆر باش دەمتوانی جوڵەی دەموچاویان بدینم.

***ڕەنگە ئەم داوەرییە بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە تۆ هیچ کاتێك لایەنگری ڕۆزفڵت و بەرنامەکەی ئەو "ئابووری تازە" نەبوویت.**

-هەموو کەس وا تەسەور دەکات کە من لایەنگری ڕوزفڵت نەبووم. بەڕاستیش زۆرم حەز لێنەدەکرد. ئەمە شتێکی تەواو ڕوون و ئاشکرایە. بۆ نموونە لە شیعری «مەرگی بەکڕێگیراوێك»دا کە زۆر پێش هاتنە سەر حوکمی ڕۆزفڵت دامناوە باسی ئەوەم کردووە کە دوو جۆرە مامەڵە دەربارەی ماڵ هەیە. یەکێك لەم دوو مامەڵەیە پیاوانەیە: «ماڵ شوێنێکە هەرکاتێ ڕووی تێبکەی، دەبێ پێشوازی بکڕێی. لە بەرانبەر ئەمەدا ڕای دایکی ماڵ هەس. ئەو دەڵێت: «بەڵام بەڕای من، ماڵ شوێنێکە کە مەرجی بۆ ئەندامێتی نییە». ئەمە مامەڵەیەکی تازەیە، هەستێکی ژنانەو دایکانەیە. بەڵام مرۆڤ نابێ بۆچوونی دایکی بەدروست بزانێ. مامەڵەی باوك لە هی دایك سەنگین تره. بۆچوونی باوك دیارتره.

بۆچوونی باوکان وەکو کۆماریخوازەکانە، دایکان وەکو دیموکراتەکان بیر دەکەنەوە. باوك عادەتەن مامەڵەی کۆماریخوازانە لەگەڵ کورەکەیدا دەکات، بەڵام رەفتاری دایك دیموکراتانەیە. کەم کەس گوێ بەدایك دەدات. هەمووان زیاتر سەختگیری و تونديی باوك دەبینن و پتر زەبت و رەبت و تونديوتیژیی رەگەزی نێر پەسند دەکەن.

***شیعری "مەرگی بەکرێگیراوێك" لە زۆربەی کۆمەڵە شیعرەکانتدا دووبارە چاپ بووەتەوە، پێت وانییە ئەو شیعرانەی کە لەوانی تر زیاتر چاپ بوونەتەوە بایەخیان زیاترەو رەنگدانەوەی خودی خۆتە؟**

-من هەرکاتێ کەسێك شیعرێکی تازەی من کەشف دەکات و دەیخاتە ناو کۆمەڵەی دڵخواز و هەڵبژاردەی خۆیەوە، زۆر خۆشحاڵ دەبم. ئەمە تەنها وەڵامی منە بۆ ئەو پرسیارەت وەڵامی تەواوی پرسیارەکەی تۆ تەنیا خوا دەیزانێ و بەس.

***بەڵام هەندێ لە شیعرەکانت کەمتر لەوانی دی چاپ بووەتەوە بۆ نموونە: "خزمەتکارێك لەنێو خزمەتکاران، زیاتریان گوڵی پەژمووردە" ئەمانە لەوانی دی کەمتر چاپ بوونەتەوە، هیچ یەکێك لەمانە لەو کۆمەڵەیەی کە لەو دواییانە (ئانترمیر) هەڵی بژاردبوو، نابینرێ. ئەمە کارێکی سەیرە، وانییە؟**

-بەهەرحاڵ، ئەمە بۆچوونی خودی «میر» بووە، من سەبارەت بە هەڵبژاردنی ئەو کۆمەڵەیە چ قسەیەکم لەگەڵی نەکردووە. هەرگیز هانم نەداوە کە فلان شیعر دابنێ و فلان شیعر لابەرێ. ئەوەندەی من بزانم تەنیا یەك شاعیر بە کۆکەرەوەی شیعرەکانی گوتووە کە کام شیعری هەڵبژێرێ «ئیدوارد ئارلینگتون» دەیگوت رۆبینسۆن پێی گوتووە: «ئەگەر دەتەوێ دڵی منی پیرەمێرد خۆش بکەی نابێ شیعری «میوانی ئاغای فلاد» فەرامۆش بکەی. پیاو هەق بڵێ شیعرێکی جوانیشە.

***بەخۆتان هەست دەکەن کە هەندێ لە کارەکانتان کەمتر ئاوریان لێدراوەتەوەو چاپکراونەتەوە؟**

-نازانم، رەنگە وابێ. بۆ نموونە کەس بەلای «گوڵی پەژمووردە»دا نەچووە. نەء، ببوورە ئەم شیعرەش لە «کۆمەڵەی شیعران»دا بلاوبووەتەوە. وابزانم لە کۆمەڵە هەڵبژاردەکەی «متیسن»یشدا بلاوبووەتەوە. واتە لە هەمان کۆمەڵەدا کە لەلایەن زانکۆی ئۆکسفۆردەوەو بەسەرپەرشتیی «متیسن» بلاوبووەتەوە.

***بەهەرحاڵ لەچاو شیعرەکانی دیکەتدا کەمتر بایەخ بەم شیعرەت دراوە. پێدەچێت رەخنەگران حەزیان لێی نەبێ. شیعرێکی دیکەت، کە بەرای من بەرهەمێکی جوانەو کەمتر ئاوری لێدراوەتەوە، شیعری "تۆوەدانە".**

-زۆر وایە. بەڵێ، ئەم شیعرە زۆر پشتگوێ خراوە. لە هەر هەموو ئەو کۆمەڵە شیعرانەی منداکە چاپ کراون، ئەم شیعرە بەرچاو ناکەوێ. تاقە کەسێك کە ئاوری لەم شیعرە دایەوەو حەزی لێکرد دۆستی زۆر ئازیزم «کورنلیوس ڤیگانت»ی مامۆستای زانکۆی پنسیلڤانیایە. ئەو ئەم شیعرەی پەسەنن کرد و گوتی: «چاك دەزانم ویستووتە چی بڵێی».

***تا ئێستا ئەو شیعرەت لە کۆری شیعرخوێندنەوەدا بۆ خەڵکی خوێندووەتەوە؟**

-نەء، من هیچ کاتێك لە کۆری شیعردا ئەم جۆرە شیعرانە ناخوێنمەوە. نەء، تەنیا شیعرێکن تایبەتی دەخوێنمەوە. بۆ نموونە هیچ کاتێك شیعری وەکو «گوڵی پەژمووردە» بۆ جەماوەر ناخوێنمەوە. هەڵبەتە لەبەر هیچ شتێك نییە، تەنیا ئەوەندەیە حەزناکەم لە کۆرێکی گشتیدا ئەو بابەتە شیعرە بخوێنمەوە. من کەسێکی شەرمنم و ناتوانم هەندێ لە شیعرەکانم لە کۆردا بخوێنمەوە. نازانم چۆنی بڵێم؟ بەهەرحاڵ حەز دەکەم خەڵکی بەخۆیان بیخوێننەوە. بۆ نموونە ژنێك لێی پرسیم: مەبەستت لە «گوڵی پەژمووردە چییە؟» وەڵامم دایەوە: «مەبەستت ساردیی مگێزی ژنانە». ئیدی لێیدا و رۆیی.

***تۆ لەگەڵ ئەم بۆچوونەی خەڵکیدای کە دەڵێن هەندێ لە شیعرەکانت هاماجێکی تاریك و شەقڵێکی رەشبینانەیان هەیە؟ زیاتر مەبەستم کۆشیعری "دەرەختانی غان"ە. ئەگەر لە بیرتان مابێ "لیونل تریلینگ" لەو گوتارەیدا کە بە بۆنەی هەشتاوچوارەمین ساڵیادی لەدایکبوونتانەوە خوێندییەوە ئاماژەی بۆ ئەم کۆشیعرە کرد و گوتی شیعرەکانی ناو ئەم کۆشیعرەتان لەچاو شیعرەکانی دیکەتدا هاماجێکی تاریك تریان هەیە.**

-نازانم. رەنگە واچاکتر بێ پاش گوتارەکەی تریلینگ بە هەموو شیعرەکانمدا بچمەوەو بەدووی شیعرێن رەشبینانەدا بگەڕێم و لە دڵی خۆدا بڵێم بۆچی تریلینگ ئەم شیعرەی بە رەشبینانە لە قەڵەم نەداوە! ئاخر زۆربەی شیعرەکانی من ئائومێدانەو

ڕەشبینانەن.

***وا هەست ناکەی تریلینگ نیازێکی خراپی نەبووبێ و تەنیا ویستبێتی باشتر شیعرەکانت بناسێنێ، بۆچوونە هەڵەکان دەربارەی شیعرەکانت ڕاست بکاتەوە قسەیەك دژی فەرامۆشکردنی شیعرەکانت بکات؟**

-بەڕای من پتر لە هەوڵی ڕاستکردنەوەی هەڵەکانی ڕابردووی خۆیدا بوو. لەو گوتارەدا بە ڕاشکاوی دانی بەوەدا نا کە بە هەڵە بیری لە شیعرەکانی من دەکردەوە. مەگەر وانەبوو؟ بە باوەڕی من لەو گوتارەدا زیاتر دەیویست باسی ئەزموونی خۆی بکات و چ گیروگرفتێکی لەگەڵ شیعرەکانی منذا هەبووە. جۆرە ئیعترافێك بوو، ئیعترافێکی جوان و دڵگیر.

***ئەم قسەیەتان دروستە، لێ گەلێك لە لایەنگرانی تۆ بەو بۆچوونەی تریلینگ دەربارەی ڕەشبینی و نائومێدیی شیعرەکانت نارەحەت بوون و پێی قاییل نەبوون.**

-بەڵێ، وایە. ئەوەی ڕاستی بێ بەخۆیشم ئەو شەوە کەمێك نیگەران بووم. ڕێك لە تەنیشتمەوە وەستابوو و قسەی دەکرد. تەواو پێکەوە نووسابووین. ئاهەنگی لەدایکبوونم بوو. زۆر بە قسەکانی سەغڵەت نەبووم. بەڵام لە سەرەتادا وامزانی خەریکە هێرشم دەکاتە سەر. زۆری نەبرد کە منی بە (سوفوکل) و «دی، ئێچ لۆرنس» بەراورد کرد. سەرم لە قسەکانی سورما. ئاخر من لەکوێ و (سوفوکل)و (لۆرانس) لەکوێ؟ ئێستا (سوفوکل) هەر نەیسە، زۆرم پێ سەیر بوو لەگەڵ «لۆرانس»دا بەراوردی دەکردم. بەهەرحاڵ هەرچییەك بوو، بوو. سەیر ئەوە بوو دوای ئەو نۆرەی من بوو کە چەند وشەیەك بڵێم. تۆزێك گێژ بووم و تیا مابووم کە لە بەرانبەر ئەو قسەو بەراوردانەدا دەبێ چ بڵێم. لەو کاتەدا بیستم کە تریلینگ نامیلکەیەکی دەربارەم نووسیوە. من کەمتر شتی ئەوم خوێند بووەوە. ڕەخنەی ئەدەبی ناخوێنمەوە. دەبینی کە لەم خانەیەدا هیچ گۆڤارێك نییە.

***پاش ئاهەنگەکە، تریلینگ وتارێکی لە "پارتیزان ڕیویو"دا بڵاوکردەوەو هۆی هەڵوێستگیریی ئەو شەوەی خۆی ڕوونکردەوە، ئایا لەپاش خوێندنەوەی ئەم گوتارە ڕات سەبارەت بەو نەگۆڕا؟**

-بەڵێ، ئەو بەرگرینامەیەم خوێندەوە. گوتارێکی زۆر جوان و هۆشمەندانە بوو. زۆرم بەدڵ بوو. بنیادەمێکی گەلەك ڕۆشنبیرە. بەڵام وەکو گوتم من کەمتر تاقیبی گۆڤاران دەکەم و کەمتر ڕەخنەی ئەدەبی دەخوێنمەوە. تەنانەت ئەو گوتارەی «شاپیرو»شم کە پێشتر ئاماژەت بۆ کرد نەخوێندووەتەوە. قسەکانیم بەلاوە تازەن. شاپیرو بۆچوونی دۆستانەی سەبارەت بەمن هەبووە؟

***بەڵێ، تەواو دۆستانە "شاپیرو"ش وەکو زۆربەی دۆستانی نزیکتان دەیەوێ شیعرەکانتان لە ڕوانگەی زەوقی خۆیەوە بدینێ: شیعرێکن سادەو لەبەر دڵان. وەزعی شاپیرو زیاتر لە وەزعی "ج. دونالد ئادامز" دەچێت. "ئادامز"یش وەکو شاپیرۆ لە گۆڤاری "تایمز"دا گوتارێکی نووسی و بە زمانێکی توندوتیژ و تورە دژی تریلینگ وەستاوەو بەرگریی لە تۆ کردووە. بەڕای من "ئادامز"یش وەکو شاپیرۆ تەواو مەسەلەکەی نەپێکاوەو بەباشی لە شیعرەکانی تۆ حاڵی نەبووە.**

-شاپیرۆ چیی نووسیبوو؟

***هەموو قسەکانی ئەمە بوو کە زۆربەی شیعری نوێ ئاڵۆزو زۆر زەحمەتە، بەتایبەتی شیعری ئیلیوت و پاوەند. بەڵام شیعرەکانی تۆ وانین.**

-ئەوەی ڕاستی بێ، من بەخۆیشم حەز ناکەم شیعرەکانم قورس بن. هەڵبەتە بنیادەم هەندێ جار حەز دەکات شیعرەکانی کەمۆکەیەك بئاڵۆزێنێ و تۆزێك چاو و ڕاو لە خوێنەر بکات، بەڵام نەك بەو ئەندازەیەی کە شیعری سەخت و ئاڵۆز بڵێ.

***ڕەنگە قورسی و ئاڵۆزیی شیعرەکانی تۆ بگەڕێتەوە بۆ مۆسیقای زمانەکەیان. مۆسیقای زمان جێگەی تایبەتی خۆی هەیە. جارێکیان بەخۆت گوتت، کە ئاگایانە یان نائاگایانە بایەخێکی تایبەتیت بە مۆسیقای زمان داوەو بۆیە وشە لە شیعرەکانتدا مانای جیاوازیان هەیە.**

-بەڵێ، مرۆڤ دەتوانێ بەم شێوەیە شیعر بڵێ، بە زمانێکی چەند لایەنەو هەندێ جار ئاماژەیی و ڕەمزی.

پێویست ناکات هەموو شتێك ڕێك و ڕاست و بە ڕاشکاوی بڵێ. دەتوانێ قسەکانی بە پێچەوانەوە بڵێ. لە یەکێك لە شیعرەکانمدا ئەمەم تاقی کردۆتەوە. مرۆڤ دەتوانێ لەگەڵ دۆستانی نزیکی خۆیدا بەهەمان شێوە قسە بکات: بە ڕەمز و ئاماژە. چونکە باش لێت تێدەگەن کە تۆ دەربارەی چی دەدوێی. ئاڵۆزبێژی و دووفاقەگۆیی ئەگەر بخەملێ زمانی ئاماژەیی لێ دەکەوێتەوە. پیاو دەتوانێ لەگەڵ دۆستانی گیانی

بەگیانی دا بە هەمان زمان بپەیڤێ. دروست حاڵیبوونی ڕەمز و ئاماژان مەرجی بنەڕەتی پەیوەندییانە، چونکە زۆر مانایاتان بەهۆی دروست حاڵینەبوونی زمانەوە لێکدی دابڕاون یان بابەتێک-یان بە چەواشەیی لێکداوەتەوە. مرۆڤ دەتوانێ وەکو دەروونزانان هەموو کاریگەری و کارلێکەکان لەبەرچاو بگرێ. نازانم. نەء، ئاوهاش نییە. نەء، وانەزانی کە... وانەزانی کە من... تەمەشا، من هیچ کاتێ گیرۆدەی ژیانی ڕۆشنبیرانە نەبووم. ئەم دۆستانە، ئەوانە «بەڕاستی» پەنا وەبەر نووسین دەبەن و بە نووسینەکانیان خۆیان دەنوێنن و خۆنیشان دەدەن و زۆر چاك لە قسەی یەکدی حاڵی دەبن. من ناتوانم کاری واهی بکەم. حەز ناکەم لە ڕادەبەدەر دەربارەی خۆم بزانم. بەڕاستی پێم خۆش بوو کە بیستم شاپیرو گوتویەتی شیعرەکانم قورس نین. خەبەرێکی خۆش بوو. لە هەموو ژیانمدا وتارێکی ڕەخنەییم نەنووسیوە. هەمیشە ئەو پێشنیازانەم ڕەت کردۆتەوە کە داوای وتارنووسینیان لێکردووم. هەموو ئەو خەڵکانەی کە دەیانبینی کۆمەڵە ئەدەبیاتچییەکن و تەواو. من ئەو کاتەی ئەوانم نییە و ناتوانم ڕۆژگاری خۆم بەو مەسەلانەوە سەرف بکەم. من جوتیار نیم. ئەم کارەم لێنایەت. لەگەڵ ئەمەشدا وەکو هەرکەسێك هەندێ جار جوتیاریم کردووەو تۆزە سەفەرێکم کردووەو بەملا و بەولادا سوراومەتەوە. جگە لەمانە ئیدی هەمیشە هاوڕێی جەماوەری خەڵکی بووم و لەگەڵ ئەواندا ژیاوم. حەز دەکەم زۆر قسان بکەم. لەگەڵ ئەمەشدا هیچ کاتێك ژیانێکی ڕۆشنبیرانەم نەبووەو زۆر سەرم لەوە نەخوراوە کە یەکێك بم لە دەستەی هەڵبژاردە. من یاریدەدەر، نا، ببووڕە، «سەرۆکی فەخری ئەنجوومەنی شیعری ئەمریکا»م. یەعنی بووم. ئەویش عەیامێك لەوە پێش. ئومێدی بەختەوەری بۆ هەموو ئەو دۆستانە دەکەم کە هێشتا ئەندامن. هیوادارم کە هەموو ئەم دەزگا جۆراوجۆرانە ئەوانە پەنا بدەن و ئاگایان لێیان بێ.

***کە باسی دەزگاکان هاتە ئاراوە، حەز دەکەم بپرسم بۆچی پێت وایە دەبێ دامودەزگا گەورەکان پارێزگاری لە کۆمەڵگە ئەدەبییەکان بکەن و پەنایان بدەن؟ ئایا ئەمانە هەمان ئەو دەزگایانە نییە کە ئەهلی ئەدەبیات بەردەوام ڕەخنەیان لێگرتوون کە زەوقیان نییە و هەموو هۆش و گۆشیان لەلای پارەو مادەیە؟**

-مایەی پێکەنینە کە بۆچی سەرمایەداران بەر لەمان نەکەوتوونەتە بیری ئەدەبیات. ئاخر زۆرێك لەم ئاغایانە سەرمایەدارانی خوێندەوار و کۆلێژ دیدەن و شرینقەی شیعر و ئەدەبیاتیان لێدراوە. نیوەی دەرسەکانیان، ئەو زمانە بێگانانەی کە فێری بوون و ئەو شتانەی کە خوێندوویانە بەشیعر بووە. تۆ تۆزێ بیری لێ بکەوە: نیوەی دەرسەکانیان! لەبەر ئەمە ڕێزێکی تایبەتییان بۆ ئەدەبیات هەیە. خۆ ئەگەر هەندێ جار لەلایەن ئێمەوە بێحورمەتییان دەرهەق بکرێ. چاوپۆشی دەکەن و دەبوورن. تاقە نیگەرانیی ئەمانە ئەوەیە کە ئێمە بە ئەندازەی پێویست توانای داهێنانمان نییە. تاقە شتێك کە ئەوان لەم سیستەمەدا نیگەرانین هەمان نەبوونی توانای داهێنانەو هیچی دی. ئەوان باوەڕیان وایە ئەگەر کەمێك پتر لەو وارەدا چالاکیمان بنواندایە دەمانتوانی بەسەر ڕووسەکاندا زاڵ ببین. هەست دەکەم کە ئەم پەندەم پێ خۆشە: نەماندەتوانی جەنگی ناوخۆ لەگەڵ «ئیمیلی دیکنسون»دا ببەینەوە. جەنگی ناوخۆ جێی خۆی هەیە ئێمە تەنانەت نەماندەزانی کە «ئیمیلی دیکنسون» بوونی دەرەکی هەیە. ژارۆ ئیمیلی دیکنسون.

***لەگەڵ ئەوەدایت کە ئەورۆکە ئەوەندەی خەڵاتی شیعری هەیە، ئەوەندە شاعیری چاك نییە؟**

-نازانم. حەز ناکەم ئەو جۆرە حوکمە بدەم. بەڵای کەمەوە دڵنیام لەوەی کە قازانجی هەمان دامودەزگای گەورەو گرانە کە پەیوەندییان بە ئێمەوە هەبێ و بەڕەڤانی و پارێزگاریمان لێبکەن. پیاو نازانێ ئاقیبەتی ئەم پارێزگارییانە دەگاتە کوێ. تەنیا ئەوە دەزانێ کە سەرکێشی و خۆفیداکردن گەورەترین شتە لەم دنیایەدا. ئەگەر ئەم تایبەتمەندییە لە هونەرمەندان وەربگیرێتەوە ئیتر چ دەمێنێتەوە؟ هیچ. شاعیر دەخەسێ و لە مرۆڤایەتی دەکەوێ. بەڵێ ئەم پارێزگارییانە جگە لە زایەکردنی هونەرمەند هیچ سەرەنجامێکی دیکەی نابێ. چارەنووسی زۆربەی ئەو دۆستانەی کە چوونەتە ژێر چەتری پارێزگاریی ئەم دەزگایانە هەمان ئەو شتەیە کە باسمان کرد. جارێك لە کۆڕێکدا لە حوزوری چوارسەد پێنج سەد ژندا لێیان پرسیم چۆن ژیانم بەڕێوە دەبەم و کات بۆ نووسین پەیدا دەکەم؟ وەڵامم دایەوە: «چونکە هەموو ئامادەبووانی ئەم هۆڵە ژنن —عەیب نەبێ-وەکو حیزە دزان هەوڵ

دەدەم کەمێ وەخت بدزمەوەو رۆژگارم بە هەر جۆرێ بووە بقەتێنم. وەکو هەموو خەڵکی دی هەوڵدەدەم پارووە نانێك پەیدا بکەم. هەڵبەتە کاسەم زۆربەی کات خەیاڵییەو زۆر کەم پارەی تێدەکەوێ.» دەڵێی وەڵامەکەم بۆنی گەدایی لێدێ. وانییە؟ بەڵام راستت دەوێ قەت هەستم نەکردووە کە دەمەوێ سواڵ لە کەسێك بکەم. بە راستی تا ئێستا لە سایەی لوتفی... لوتف نا، بەڵکو لە ڕێگەی کۆلێژ و زانکۆکانەوە ژیانم گوزەراندووە. و ئەمە یەکێکە لە خەسڵەتەکانی ژیانی ئەمریکایی: بنیادەم ئەگەر تاقە سەنتێك-ی لە کەسێك وەرگرت ناچار نییە تەنانەت بە وشەیەکیش سوپاسی بکات. کۆلێژەکان باجی ئەم سوپاسە دەدەن. شیعر هەمیشە پێویستی بە پارێزگاریی دارایی هەبووە. ئەدیبانیش وەکو شاعیران ناچار بوونە کاسەی گەداییان لە بەردەم ئەم و ئەودا ڕابگرن. هەڵبەتە ئەوان تەنیا دەست لە سەرانی کۆلێژەکان پان دەکەنەوە تا مەحەبەتێکیان دەرهەق بکەن.

***لە پرسیاری پێشوودا دەمویست تەنیا ئەم پرسیارە بکەم کە ئێستا پتر لە جاران پشتیوانیی دارایی لە شاعیران دەکرێ، دەبوایە شاعیرانی چاکتر و گەورەتر بێنە ئاراوە. ئایا پێت وانییە بە پێچەوانەوە، زیاتر شاعیرانی مامناوەندی پەیدا دەبن تا شاعیرانی مەزن؟ پێت وانییە ئەگەر شاعیرێکی باشیش پەیدا ببێ ئەوا لەناو ئەوانی دیدا ون دەبێت یان بەلای کەمەوە ڕەخنەگران بە زەحمەت دەتوانن کەشفیان بکەن؟**

-بە ڕێکەوت جارێکی دیکەش کەسێك ئەم پرسیارەی لە من کرد. لە وەڵامدا گوتم: قەت لەوە حاڵینەبووم کە بنیادەمێك دەبێ لە چ هەلومەرجێکی ناڕەباردا بێ تا بتوانێ کارێك ئەنجام بدات و ببێ بە شتێك.. ئاڵۆزیی سەرەکی لەمەدایە کە مرۆڤ نازانێ دەبێ چۆن ئەم جۆرە مەسەلانە هەڵبسەنگێنێ. تا ئێستا دەروونزانیش نەیتوانیوە وەڵامی ئەم دۆزە بداتەوەو ئەوە ڕوونبکاتەوە کە پێویستە کام ئەسپ بەر قامچی بدات و کام ئەسپ تەنیا بەر یەك سووکە مامێز بدات تا پێشبڕکێیەکە ببات‌ەوە.. ڕاستیت دەوێ گرنگترین خەسڵەتی هەر شیعرێك هونەرییەتی شیعرەکەیە. نازانم کەسانی دی بەو جۆرە دەڕوانن شیعر یان نا؟ من هەمیشە وەکو نمایش ڕوانیوومەتە شیعر. شاعیر بەلای منەوە وەستایەکە کە شتێك دروست دەکات و پیشانی خەڵکانی تری دەدات: وەکو وەرزشکارێك کە لە بەرانبەر خەڵکیدا هونەرنوێنی دەکات. شاعیریش شتێك پیشان دەدات. هەڵبەتە شاعیر دەتوانێ شتانی جیاواز پیشان بدات. شاعیر دەتوانێ باسی کەسانی جیاواز بکات، کەسانێ کە هەر یەکەیان دەنگی تایبەتی خۆیان هەیەو ئەم کەسانە بەردەوام دەگۆڕێن. من هەمیشە بایەخی تایبەتیم بە تەرجیع بەند داوە. هەڵبەتە ئەو تەرجیع بەندانەی کە لێکدی جیاوازن. حەز دەکەم ئەو سێ یان چوار تەرجیع بەندەی کە لە شیعردا دووبارە دەبنەوە لە ڕستەێن جیاواز پێکهاتبن. حەز ناکەم تەرجیع بەندانی یەکسان لە یەك شیعردا دووبارە بکەمەوە. بەڕای من شاعیر لە هەر شیعرێکدا تەنیا تا ڕادەیەك دەتوانێ شتێك نیشان بدات یان بەرجەستە بکات. یەکێك گوتوویەتی لەنێو خەسڵەتە جیاوازەکانی شیعردا شۆخیش خەسڵەتێکە. بەڵێ، لەوەیە ئەم خەسڵەتەش لە شیعردا جێیەکی هەبێ: جەوهەری شۆخی. شیعر دەبێ ڕەگەز و توخمی شۆخیش بگرێتەخۆ. هەڵبەتە کەمتر ئاوڕ لەم خەسڵەتە دراوەتەوەو تا ئێستا پتر پشتگوێ خراوە. ئەم خەسڵەتە مایەی سەرنجی شاعیران و شیعردۆستان نەبووە. خەسڵەتێکی دیکەی شیعر کە پێویستە لێرەدا ئاماژەی بۆ بکەم ئەمەیە کە هەر تێفکرین و هزرینێك، شاعیرانە بێ یان ناشاعیرانە، جۆرێکە لە تەداعی مانایان. دەڵێن کاتێ «گیبون»ی پیر لەسەر جێگەی مەرگ کەوتبوو، وەکو قارەمانانی کتێبەکانی لە دنیا ڕۆیی، قارەمانانی کتێبە مێژوویییەکانی. هەر تێفکرین و هزرینێك لە کۆمەڵێك تەداعی مانایان پێکهاتووە. مرۆڤ شتێك دەبینێ و ئەم شتە وێنەیەکی دیکە لە زەینیدا دەژێنێتەوەو بەرجەستە دەکات: وێنەیەك کە تازەیەو پیاو نازانێ کە پێشتر ناسیویەتی. هونەرمەند ئەم پارچەیە لەپاڵ پارچەیەکی دیکەدا دادەنێ و پێکهاتەیەکی تازەی لێ دەخوڵقێنێ، دیسان شتێك لە زەینی بنیادەمدا زەنگ لێدەداو وێنەیەکی تازە پێکدێت.

***دەشێت بەگوێرەی شیعرەکانی خۆت ئەوە ڕوون بکەیەوە کە "تەداعی مانایان" چۆن چۆنی قاڵبی خۆی وەردەگرێت؟**

-باشترین نموونەی «تەداعی مانایان» لە شیعری «مەهزەلەی ئەقڵ»دا بەرجەستە بووە. خوا دەڵێت:

«ئەی ئەیوب، مەبەستت ئەوە بوو کە لەبەردەم شەیتاندا خۆم بنوێنم». ئەیوب بە سەرسامی دەڕوانێتە خوا. کەمێ پەریشانە. خوا لە ئەیوب دەپرسێت: «خراپە؟» ئەیوب وەڵام دەداتەوە: «نا، نا» ئەم «نا»یە تایبەتمەندییەکی خۆی هەیە، جۆرێکە دەچێتە دڵەوە. ئەم «نا»یە کاریگەرییەکی تایبەتی بەسەر منەوە هەبوو و بووە مایەی ئەوەی کە شتی دیکە بەزەینمدا بێت و بەیتی «مەهزەلەی ئەقڵ» بهۆنمەوە. تەنیا ئەم وشەیە هاڕوژاندمی..

***"مەزحەکەی ڕەحمەت"یش بەهەمان شێوە لەدایکبووە؟**

-بە باوەڕی من لە مێژووی جیهاندا حیکایەتی یونس کۆنترین حیکایەتێکە کە ڕەحمەت بابەتە سەرەکییەکەیەتی. هەڵبەتە بەر لە حیکایەتی یونس لە کتێبی پیرۆزدا چەند نەقڵێك دەربارەی ڕەحمەت هەیە، بۆ نموونە لەوێدا کە دەڵێت: «ئەگەر دە هەوادارت لە شاردا هەبێ ئایا دیسان نابەخشیت؟ دە مرۆڤی باش». بەڵام لە حیکایەتەکەی یونسدا مەسەلەکە لەمەش خراپترە. خوا لە یونسی دەوێ کە بێ هیچ هەواداریك بڕوات و لە شاردا بانگەشە بکات و جاڕی پەیام بدات. هەڵبەتە یونس «دەزانێ» کە خوا کۆمەکی دەکات. دەزانێت کە دەبێ پشت بە خودا ببەستێ و خوا دلۆقانە. خوا ناتوانێ دلۆقان نەبێ. لەگەڵ ئەمەشدا یونس بەرگە ناگرێ و هەڵدێ و نەهەنگێك قووتی دەدات. ڕازی حیکایەتەکە لەمەدایە: سەرپێچیی یونس. بابەتێکە کە تا ئێستا چ کەسێ ئاوڕی لێ نەداوەتەوە. مەبەستی سەرەکیی حیکایەتەکەیان وەرنەگرتووە.

***بەڕێز فروست، بەڕای تۆ بۆچی شانۆی مەزهبی و دەمامکدار "بال ماسکە" لەنێو یەسوعیان و یەهودیاندا زیاتر باوە تا لەنێو ئاین و مەزهبەکانی دیدا؟**

-بەڕای من زۆر سەیرە. بەڵێ پیاو سەری سوڕ دەمێنێ کە بۆچی تەنیا لەنێو ئەم دوو گروپەدا بەبەرەوترە. سەیر ئەمەیە کە لەنێو گروپە مەزهبییە بچووکەکاندا، واتە لەنێو ئەوانەدا کە یاسایی تۆمارکراوی ئاڵۆزیان نییە، لە ئایینی ئەواندا چ هەواڵێك لەم جۆرە مەراسیم و نەریتانە نییە. هەڵبەتە پێت وانەبێ کە ئەوان بەخۆیان ئاگایان لەم بیدەعەت و یاخیگەرییە هەبێ. نا، ئاین و سوننەت لە داك و بابانەوە بۆ منداڵ دەمێنێتەوەو ئیدی پشتاوپشت دێت. بەڵام هەرچۆنێ بێ لە ئایینی ئەواندا هیچ نیشانەیەکی ئەم بالماسکە مەزهبییانە بەدی ناکرێ. دیارە هیچ نیاز و مەبەستێکی یاخیگەریشیان نەبووە. تەنیا ئەوەیە کە لە دابونەریتی ئەواندا ئەو جۆرە شتانە نەبووە... لە بەرانبەر ئەمانەدا جولەکەو یەسوعیان هەن: ئایینی لەڕادەبەدەر سوننەتگەراو ئەرتەدۆکسن. بەڵام تۆ چۆن ئەم شتەت بەبیرا هات؟ بەڵای منیشەوە سەیرە. جا بە ڕێکەوت پەیوەندیی من بە پەیڕەوانی ئەم ئایینانەوە زۆر باش بووە، بەتایبەتی لەگەڵ یەسوعیاندا. لە سەرانسەری وڵاتدا مامەڵەی دۆستانەیان لەگەڵ منداکردووە. لەم سەفەرەی دواییەمدا بۆ «کانزاس سیتی» میوانی ئەوان بووم. نمایشە بالماسکەکانیان جوانە. پیاو ئایینی ڕاستی و دروستیان تیادا بەدی دەکات. لە یەکێك لەم مەراسیمانەدا دەویستڕا ئەوە نیشان بدرێ کە بەدی لە بەرانبەر چاکیدا دەردەکەوێ و چاکی لە بەرانبەر شەڕدا. کە ئەم نمایشەم بینی یەکسەری چواریەیەکم بۆ هات:

«ئەو دووە لە بەرانبەر یەکتڕدا دەردەکەون، چاکی و خراپی هی کەونە ڕۆژگارن پێکەوە ئاشکرا دەبن».

***بەم قسەیەتاندا وا دەردەکەوێ کە شیعرگوتنی یەکسەری کارێکی زۆر غەریب نییە. ڕێك وەکو ئەوەیە کە شاعیرێك بیەوێ بەپێی بەرنامەیەکی تایبەتی شیعر "بنووسێت" وانییە؟ شاعیرێکی گەنج دەناسم کە دەڵێت: هەموو ڕۆژێ لە سەعات شەشی بەیانییەوە تا نۆ شیعر دەڵێت، ڕەنگە بەر لەوە بێ کە بچێتە دەرسەکەیەوە.**

-بەڵێ، وایە، شتێکی بەڵگەنەویستە کە دەتوانرێ بە شێوەی جۆراوجۆر پشیلە کەوڵ بکرێ. تەنیا یەك شێوەی نییە. من ناتوانم پێشبینیی ئەوە بکەم کە چۆن دەشێت بە گوێرەی بەرنامە شیعر بگوترێ، بەڵام پێدەچێت کاری وا بکرێ. من هەر کاتێ دەست بە کارێك بکەم حەز ناکەم... یانی بڵێم: یەکەمین شیعرم بەدەم ڕێوە لە قوتابخانەوە بۆ ماڵەوە گوتووەو لە پڕ بۆم هاتووە. ڕۆژێکی مانگی ئازار بوو. بەدرێژایی پاشنیوەڕۆی ئەو ڕۆژە هەر خەریکی ئەو شیعرە بووم و مەسەلەکە هێندە درێژەی کێشا کە زۆر درەنگ گەیشتمە ماڵەوەو بە پەلەپرووزێ فریای شیو کەوتم. ئەنجام شیعرەکەم تەواو کرد. بەر لەوەی تەواوی بکەم شتێك لە ناخما بڵێسەی سەندبوو و دەسووتا.

نەمدەتوانی جڵەوی بگرم. چ شتێك باعیسی ئەوە بوو؟ چ شتێك ئاگرەکەی هەڵایساند؟

بەڵگەی زۆریان هێناوەتەوە، زۆربەشیان هەڵەو پەڵەو بێ سەروبەر. ئیدی چوزانم چەندم رەنج بە گوتنی ئەم شیعرەوە کێشاوەو نووسین چەند زەحمەتەو دەبێ چ رەنجێکی پێوە بدەی...و لەم بابەتە قسانە. لەم وارەدا بەزۆری ئەم رستەیەی منیان دووبارە کردۆتەوە: «ئەگەر نووسەر فرمێسکێکی نەرشتبێ ناتوانێ فرمێسك بە خوێنەر بڕێژێ و ئەگەر تەعەجوبی نەکردبێ نابێ چاوەروانی تەعەجوب و سەرسامی لە خوێنەر بکات». جا لێرەدا دەمەوێ شتێکی دیکەش بڵێم: شیعر هەرچەند غەمگین بێ نابێ خوێنەر لە ئەندازەبەدەر خەمبار بکات: خەم بەبێ ژان. بەڵام شتی واهی چۆن دەبێ؟ خوێنەر چۆن دەتوانێ لەزەت لە شیعری من ببینێ و کاتێکی خۆشی لەگەڵ بەسەر بەرێ، لە کاتێکا من ئەو هەموو رەنجەم لەگەڵیدا دابێ؟ چۆن دەتوانێ؟ راستە من دەمەوێ پەیوەندی لەگەڵ خوێنەردا بەرقەرار بکەم و قسەی خۆم بکەم، بەڵام بۆ ئەم گوێزانەوەیە دەبێ چەندم رەنج دابێ؟! بەڕای من هەموو کار و ئەرکێکی هونەر لە سێ شتدا بەرجەستە دەبێ: (نیشاندان، لێهاتووی و کارامەیی)، تەداعی مانایان. نازانم بۆچی رەخنەگران باسی ئەمانە ناکەن، بۆ نموونە دەتوانرێ ئەو پرسیارە بکرێ کە چ شتێك بووەتە باعیسی قاڵبگرتنی ئەم وێنەیە و فاکتەری سەرەکیی تەداعی ئەو چ بووە؟ بەڕاستی بۆچی رەخنەگران دەربارەی ئەمانە قسە ناکەن؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ئاسانە، چونکە تەنیا دەیانەوێ نمرە بدەن. شاعیر دەبێ نمرە بێنێ. رەخنەگران دەڵێن دەبێ نمرە بێنێ. لە هەموو بوارەکاندا: ئیلاهیات، سیاسەت، ئەستێران، مێژوو، ژینگەی دێهاتیانەی دەوروبەرت.

***ڕاتان دەربارەی ئەو شاعیرە لاوانەی کە سانفرانسیسکۆی زێدی تۆیان کردووە بە مەڵبەندی خۆیان چییە؟**

-مەڵبەندیان لە سانفرانسیسکۆیە؟ یەکێك بۆی باسکردم کە ژمارەیەکی زۆری لە «کانزاس سیتی» دیتووە: لە کۆڕەکەی منداً دێن بەو کەسە دەڵێن: «ئەو پەڵەیە دەبینی؟ ئەوەی کە خەریکە قسە دەکات؟ ئەوە سافیلکەیە» نا، من شتێکی ئەوتۆیان دەربارە نازانم. چاوەڕوانم کە قسەی خۆیان بکەن تا بزانم چ دەڵێن. چەند دەمپیسش بن قەیدی ناکات. باشترە، چونکە هەرچییەك بڵێن پێم خۆشە. وەکو ئەوەیە پیاو بە کەسێك بڵێ: «شتێ بڵێ، شتێ بڵێ» و ئەویش بڵێ: «سوتام».

***شاعیرانی لاویش شیعرو بابەتت بۆ دەنێرن؟**

-بەڵێ، هەندێ جار. زۆر نانێرن. چونکە کەمتر وەڵامیان دەدەمەوە. من نامە نانووسم. لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ جار بۆم دەنێرن. هەندێ جاریش دەچمە دیدەنیان و قسەیان لەگەڵدا دەکەم. هەندێ جار کتێبێکیشم پێ دەگات. یانی بۆمی دەنێرن. بەردەوام لەخۆم دەپرسم ئەم شاعیرە لاوانە چ دەکەن و دەیانەوێ بگەنە کوێ. بە عینوانی یەکێك لەمانەدا پێدەچێ کتێبێکی باش بێت: «ئاە، دۆزەخ». ئاخر «ئاە» بارێکی سۆزداریی تایبەتی هەیە و ئەگەر بە قەڵەوی بیدرکێنی و دۆزەخیش بەدوای ئەودا بێ دەبێ شتێکی باش بێ.

***بەزۆری ناونیشانی پێکەنیناوی بۆ کتێبەکانیان هەڵدەبژێرن، بۆ نموونە ناونیشانی یەکێك لەو کتێبانە "قروسکە"یەو یەکێکی دی "گازوێل"ە.**

-گازۆیل؟ ئەوانەم زۆر بەرچاو نەکەوتووە. هەندێ جار لێرەو لەوێ بەرچاوم کەوتوون. کە لە شیکاگۆ بووم نۆ شیعری ئەوانە لە یەك گۆڤاردا بڵاوبووبووەوە. هەموو شاعیرەکانی خەڵکی سانفرانسیسکۆ بوون. پاش خوێندنەوەی ئەو شیعرانە هیچ رایەکم لەلا دروست نەبوو، نە باش و نە خراپ. من هەمیشە بەوە خۆشحاڵبووم کە کەسێك قسەیەکی ناشیرینی کردبێ، چونکە دەتوانم قسەکەی هەڵگرمەوەو لە شوێنێکدا بەکاری بێنمەوە. پێم وایە هەموو کەسێك ئەو خووەی هەبێ. مرۆڤ دەبێ فێربێ لەزەت لەو شتانە وەربگرێ کە حەزیان لێناکات. بۆیە هەمیشە چاوەڕوانم کەسێك قسەی ناشیرین و رەق بکات. هەمیشە حەزم لەم پەندە بووە کە دەڵێت: «یەك دەقە بووەستە، تا بتوانم هەڵێم، باشە؟» بە مەرجێ کە سبەی پەیدا نەبێتەوە، باشە؟» عەجەب دنیایەکی پێکەنیناوییە.

***کاتێ کە شیعرێکی تازەت بەدەست دەگات چ شتێك دەبێتە باعیسی ئەوەی کە بە وردی تا کۆتایی بیخوێنیتەوە یان تورێ بدەی؟**

-لەمەشدا هەر سێ فاکتەری نیشاندان، (بەهرەو لێهاتوویی، تەداعی) مانایان دەوور دەبینین.

سەرنج دەدەم تا بزانم شاعیر چۆن مامەڵەی لەگەڵ ئەم فاکتەرانەدا کردووە. کە شیعرێکم بۆ دەنێرن یەکەم کارم ئەمەیە کە بزانم قافیەی هەیە یان نا. ئەگەر شیعرەکە قافیەدار بێ دەزانم دەبێ چۆنی هەڵبسەنگێنم، چونکە قافیە لە شیعردا جووت جووت دێ؟ وانییە؟ عادەتەن شاعیرێکی مامناوەندی نۆ لە دەی شیعرەکەشی مامناوەندییە. تەنیا یەک دوو جار پرشنگێك دەدات و شیعرێکی باش بەرجەستە دەکات. ئەوسا مەسەلەکە دیسان دووبارە دەبێتەوە. ماوەیەك دەگوزەرێ و دووبارە پرشنگ دەداو شیعرێکی درەخشان دەڵێت. هەڵبەتە ئەم مەسەلەیە لە رووی نیشاندان و بەرجەستەکردنی شیعرییەوەیە. من حەساسیەتێکی تایبەتیم سەبارەت بە فاکتەری نیشاندان و بەرجەستەکردنی شیعرییەوە هەیە. هەندێ جار ئەوەندە لەم فاکتەرە ورد دەبمەوە بێتاقەت دەبم. حەز دەکەم نەتوانم مەزەندەی ئەوە لێبدەم کە شاعیر یەکەمجار بیری لە چ قافییەك کردووەتەوەو پاشان کامە بەدوای یەکەمدا هاتووە، ئەگەر شاعیر بیەوێ فێڵ بکات، بۆ نموونە بەیتە جوانەکان لە پێشەوە دابنێ تا من هەڵخەڵەتێنێ، یەکسەر لە قافا دەیگرم. هەموو ئەمانە لە باری نیشاندان و بەرجەستەکردنی شیعرییەوە گرنگە. شاعیر دەتوانێ وابەستەی هەر قوتابخانەیەك بێ کە خۆی بیەوێ: «سپینۆزا، شوپنهاور» هەر قوتابخانەیەکی دی. بەڵای منەوە گرنگ نییە. بەرچاوم کەوتووە کە «پۆ» ئەوانەی ناوناوە فەیلەسووفانی دیکارتی: فەیلەسووفانی پەیرەوی دیکارت.

***ئەگەر لە بیرتان بێ جارێکیان دەستنووسێکی "دیلان تۆماس"ت کەوتبووە دەست کە لەسەر کاغەزی یەکەم هەموو قافیەکانی نووسی بوو، پاشان شیعرەکەی لە قاڵبی ئەو قافیە پێشوەختە ئامادەکراوانەدا دارشتبوو. ئاشکرایە کە مەبەستی تۆ لە نیشاندان و بەرجەستەکردنی شیعری چ پەیوەندییەکی بەم کارە میکانیکییەوە نییە.. وایە؟**

-بەڵێ. ئەمە کارێکی سامناکە. شاعیر کاتێ کە خەریکی دانانی شیعر دەبێت وا هەست بکات کە دەیەوێ بچێتە پێشێ و دەتوانێ هەستی خۆی زۆر بەچاکی نیشان بدات. لێرەدا شاعیر تەنیا ئەوە دەردەبڕێ کە هەستی پێکردووە.

هەست بەسەر هزریندا زاڵە. شیعر بەزۆری بەوجۆرە دەستپێدەکات و دەچێتە پێشێ. جا لەم ڕێگەیەدا چ شتێك ڕێنوێنی ئێمەیە؟ بەڵێ چ شتێك ڕێنوێنی ئێمەیە؟ بەزۆری شاعیرانی لاو ئەو پرسیارە لەخۆ دەکەن. ئەمە بۆ ئەوان گرفتێکە، وا نییە؟ پێویستە پێیان بڵێم زۆر نیگەران نەبن. ئەم کارە وەکو نوکتە گێڕانەوەیە. خۆبەخۆ دێت. بۆ نموونە پیاو بە شەقامێکدا دەڕوات، دەبینێت کەسێك لە بەرامبەرییەوە دێت. کەسێك کە هەمیشە توانجی لێداوە. هەر کە لێی نزیك دەبینەوە هەست دەکەین کە توانجەکە خۆبەخۆ بەرجەستە دەبێ. ئەنجام لێی نزیك دەبینەوەو توانجی خۆ دەهاوین. ئەم توانجە چۆن بەبیرماندا هات؟ لەکوێوە هات؟ یەکێك بووەتە مایەی توانجەکە، هەمان ئەو یەکەی کە لە بەرانبەرەوە دەهات. ئەو فاکتەری سەرەکی بەرجەستەبوونی توانجەکە بوو. کە باسی ئیلهامم لێدەپرسن، ئەو نموونەیەیان بۆ دەگێڕمەوە، دەبێ زیاتر بە شێوەیەکی خۆڕسکانە بێت.

سازدانی: ڕیچارد پوریە

سەرچاوە:
کارنویسندە/ ترجمە: احمد اخوت